

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Кафедра інформаційних систем в управлінні та обліку

Юлія Володимирівна Свірська

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

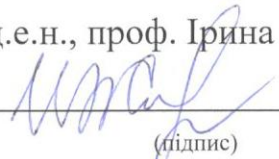
на тему

«Облік та звітність розрахунків за ПДВ»

Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

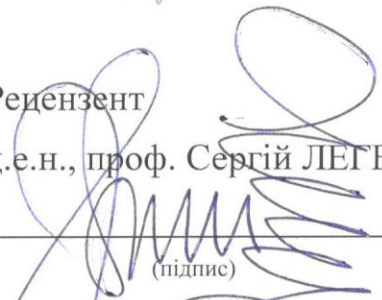
Науковий керівник

д.е.н., проф. Ірина ЖИГЛЕЙ

(підпис)

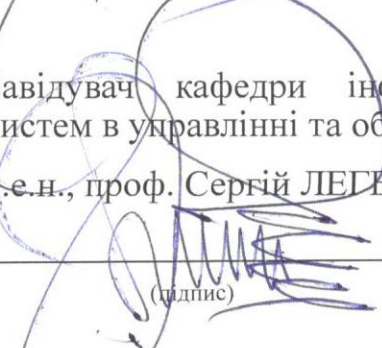
Рецензент

д.е.н., проф. Сергій ЛЕГЕНЧУК

(підпис)

Завідувач кафедри інформаційних
систем в управлінні та обліку

д.е.н., проф. Сергій ЛЕГЕНЧУК

(підпис)

Житомир

2025

Зміст

ВСТУП
1.2. Критичний огляд нормативно-правового регулювання, наукових та практичних підходів
1.3. Методика ведення обліку розрахунків за ПДВ: документальне оформлення, синтетичний
3. Нормативно-правове регулювання професійної етики бухгалтера в Україні та
4. Пропозиції щодо вдосконалення внутрішньої корпоративної політики підприємств з
ПОДАТКИ
ВСТУП
Сучасна фіскальна система України функціонує в умовах надзвичайно складних викликів: воєнний стан, глибока інтеграція до європейського економічного простору, стрімка цифровізація та необхідність швидкого

1.2. Критичний огляд нормативно-правового регулювання, наукових та практичних підходів

1.3. Методика ведення обліку розрахунків за ПДВ: документальне оформлення, синтетичний

3. Нормативно-правове регулювання професійної етики бухгалтера в Україні та

4. Пропозиції щодо вдосконалення внутрішньої корпоративної політики підприємств з

ПОДАТКИ Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Сучасна фіскальна система України функціонує в умовах надзвичайно складних викликів: воєнний стан, глибока інтеграція до європейського економічного простору, стрімка цифровізація та необхідність швидкого

післявоєнного відновлення. У цьому контексті податок на додану вартість (ПДВ) залишається не лише найбільшим за обсягом джерелом доходів державного бюджету, але й одним із найскладніших податків з погляду обліку, звітності, адміністрування та етичного навантаження на бухгалтерів і керівників підприємств. Постійні зміни законодавства, розбіжності між бухгалтерським і податковим обліком, хронічні затримки бюджетного відшкодування, високий рівень розривів ПДВ, масові схеми ухилення та етичні конфлікти інтересів створюють ситуацію, коли ПДВ одночасно є і стабілізатором бюджету, і джерелом системних ризиків для бізнесу та держави.

Актуальність теми дослідження зумовлена кількома взаємопов'язаними факторами:

- необхідністю гармонізації української системи ПДВ з Директивою Ради ЄС 2006/112/ЄС та впровадження європейських цифрових ініціатив, що є частиною зобов'язань України за Угодою про асоціацію;
- критичною роллю швидкого та прозорого відшкодування ПДВ для експортерів і підприємств реального сектору в умовах воєнного часу та обмеженого доступу до кредитних ресурсів;
- збереженням високого рівня тіньових операцій і шахрайства з ПДВ, що призводить до щорічних втрат бюджету в десятки мільярдів гривень і підриває довіру між державою та платниками податків;
- етичною кризою в професійному середовищі бухгалтерів, які часто опиняються між тиском власників на «оптимізацію» податків і ризиком кримінальної відповідальності;
- потребою формування нової податкової культури, заснованої на принципах прозорості, добросовісності та корпоративної етики, як передумови сталого післявоєнного відновлення та залучення іноземних інвестицій.

Мета дослідження – здійснити комплексний науково-практичний аналіз обліку, звітності та етичних аспектів розрахунків за ПДВ в Україні, виявити ключові проблеми та розробити обґрунтовані пропозиції щодо їх вирішення з

урахуванням європейського досвіду, цифрової трансформації та посилення професійної етики.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

озкрити економічну сутність податку на додану вартість та його значення у системі податкових розрахунків країни.

дійснити критичний огляд нормативно-правового регулювання, наукових та практичних підходів до нарахування та обліку ПДВ.

ослідити зарубіжний досвід розрахунків за податком на додану вартість.

адати організаційно-економічну характеристику ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» та умов його функціонування.

ровести аналіз показників діяльності підприємства.

озкрити методику ведення обліку розрахунків за ПДВ на підприємстві ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ».

роаналізувати звітність розрахунків за податком на додану вартість.

иявити проблеми обліково-аналітичного забезпечення розрахунків за ПДВ в Україні.

бґрунтувати напрями ефективності контролю та адміністрування ПДВ.

ослідити концептуальні напрями реформування обліку та звітності ПДВ у контексті євроінтеграції.

ослідити етичні дилеми бухгалтера при роботі з ПДВ (участь у схемах мінімізації, конфлікт інтересів) та запропонувати заходи формування етичної культури професії згідно з Кодексом IESBA.

Вибір теми та об'єкта дослідження — ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» (ЄДРПОУ 43740496), зумовлений тим, що це підприємство за п'ять років пройшло шлях від класичного транзитного суб'єкта 2021 року до реального регіонального оператора роздрібної та оптової торгівлі пальним у 2025-му, що дає унікальну можливість простежити еволюцію обліку й звітності ПДВ в умовах одного й того ж юридичного суб'єкта, але за абсолютно різних моделей поведінки — від ознак «податкової ями» до добросовісної роботи з щоденними зведеними ПН, інтеграцією СЕАРП та участю в тендерах Prozorro.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методичні, нормативно-правові та етичні аспекти організації обліку й звітності за ПДВ на рівні держави, підприємств і професійної спільноти бухгалтерів та аудиторів.

У процесі дослідження застосовувалися методи теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, фінансово-економічного аналізу, логіко-структурний підхід, а також аналіз первинних документів, податкових декларацій, реєстрів ЄРПН і фінансової звітності за 2021–2024 роки.

Інформаційною базою слугували: Податковий кодекс України, закони та підзаконні акти 2021–2025 рр., Директива 2006/112/ЄС, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, фінансова та податкова звітність ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ», дані ЄРПН, СЕАРП.

Практичне значення роботи полягає в комплексному зіставленні етапів «фіктивного» та «добросовісного» функціонування одного підприємства в сфері ПДВ, що дало змогу не лише виявити типові ознаки транзитних суб'єктів, а й обґрунтувати реальні інструменти переходу до прозорої моделі обліку та звітності в умовах воєнного стану й євроінтеграції.

Основні положення та результати дослідження були апробовані у формі наукових тез на Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан та перспективи розвитку», що відбулася на базі Державного університету «Житомирська політехніка» (м. Житомир, 2025). Зокрема, викладено та обговорено пропозиції щодо оптимізації розрахунків з податку на додану вартість в умовах функціонування Системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) з урахуванням ризиків ухилення від оподаткування та можливостей застосування сучасних інформаційно-аналітичних інструментів (Додаток Ж).

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ РОЗРАХУНКІВ ЗА ПДВ

Економічна сутність податку на додану вартість та його значення у системі податкових розрахунків країни

Податок на додану вартість (ПДВ) є одним із ключових елементів сучасних фіскальних систем, що забезпечує стабільне надходження до державних бюджетів у більшості країн світу. Його теоретичні основи сягають глибин економічної думки, поєднуючи історичні передумови з еволюцією непрямих податків. [3]

Непрямі податки, до яких належить ПДВ, мають давню історію, що сягає античних цивілізацій. Ще в Стародавньому Єгипті та Римській імперії стягувалися мита на торгівлю товарами, що можна вважати прототипами сучасних споживчих податків. Однак систематизоване оподаткування доданої вартості з'явилося значно пізніше, на тлі промислової революції та зростання ролі держави в економіці. [23]

Перші ідеї про податок на оборот або продаж датуються XVIII-XIX століттями. У Франції в 1789 році, під час Великої революції, було запроваджено податок на торгівлю, але він виявився неефективним через каскадний ефект – множинне оподаткування на кожному етапі виробництва. Німецький економіст Вільгельм фон Сіменс у 1919 році запропонував концепцію податку на приріст вартості, щоб уникнути цього ефекту. Його ідея полягала в оподаткуванні лише різниці між вартістю продажу та закупівель, що стало основою для сучасного ПДВ. [23]

Реальне втілення ПДВ відбулося в середині XX століття. Французький економіст Моріс Лоре в 1954 році розробив і впровадив податок на додану вартість у Франції як заміну каскадному податку на оборот. Це було відповіддю на післявоєнну реконструкцію економіки, коли потрібен був нейтральний і ефективний інструмент фіскальної політики. ПДВ швидко поширився: у 1967 році його запровадила Європейська економічна спільнота (попередниця ЄС), а до 1970-х років – більшість європейських країн. У США аналогом став податок на

продаж на рівні штатів, але федеральний ПДВ не був прийнятий через федералізм. [23]

В Україні передумови ПДВ пов'язані з переходом до ринкової економіки. У радянський період домінував податок з обороту, що стягувався на етапі реалізації. Після незалежності 1991 року ПДВ було введено Законом "Про систему оподаткування" від 1992 року, з орієнтацією на європейські моделі. Історично ПДВ еволюціонував від простих мит до складного механізму, що стимулює експорт (через відшкодування) і забезпечує бюджетні надходження без значного спотворення конкуренції. Цей процес відображає перехід від прямого оподаткування доходів до непрямого – споживання, що є адаптацією до глобалізації. [23]

Сутність ПДВ полягає в оподаткуванні приросту вартості на кожному етапі виробництва та обігу, що робить його універсальним непрямим податком. На відміну від податку на продаж, який стягується лише на кінцевому етапі, ПДВ розподіляє податкове навантаження по ланцюгу створення вартості, дозволяючи відрахування сплаченого податку на вході.

Наукові підходи до трактування ПДВ різноманітні. Класична неокейнсіанська школа (Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон) бачить у ПДВ інструмент фіскальної стабілізації: він генерує стабільні доходи, незалежні від циклічних коливань прибутку, і стимулює споживання через нейтральність до інвестицій. Монетарна теорія (М. Фрідман) підкреслює його роль у контролі інфляції, оскільки ПДВ є "податком на споживання", що перекладається на кінцевого покупця. [23]

У посткейнсіанському напрямку (Дж. Стігліц) ПДВ критикується за регресивність – більший тягар на низькодохідні верстви, але хвалиться за ефективність збору. Європейські економісти, як А. Ауерлах, трактують ПДВ як еквівалент податку на доходи мінус заощадження, що робить його прогресивним у довгостроковій перспективі. Механізм ПДВ базується на кредитному методі: платник сплачує податок з обороту, але віднімає вхідний ПДВ. Це забезпечує нейтральність і запобігає подвійному оподаткуванню. [23]

Сучасні підходи, наприклад у роботах ОЕСР, акцентують на цифровізації: ПДВ на електронні послуги розширює базу оподаткування. В українській науці (праці В. Вишневського, О. Василика) ПДВ розглядається як фіскально-економічна категорія, що поєднує бюджетну функцію з регуляторною – через ставки та пільги впливає на сектори економіки. [23]

У системі національних фінансів ПДВ є домінуючим джерелом доходів, часто складаючи 20-30% бюджетних надходжень. Його економічний зміст – оподаткування кінцевого споживання, що відображає внесок кожного суб'єкта в ВВП. [20]

Це робить ПДВ індикатором економічної активності: зростання обороту збільшує надходження. У національних фінансах ПДВ забезпечує перерозподіл ресурсів – від приватного сектора до держави для фінансування публічних благ. Він нейтральний до форм власності, але регулює імпорт/експорт: експортери отримують відшкодування, що стимулює конкурентоспроможність.

У кризові періоди, як під час пандемії COVID-19, ПДВ слугує буфером: зниження ставок (наприклад, на продукти харчування) пом'якшує соціальний тягар. В Україні ПДВ формує близько 25% доходів Держбюджету, впливаючи на дефіцит і борг. Економічний зміст також у стимулюванні формалізації економіки – тіньовий сектор уникає ПДВ, але легальний отримує переваги відрахувань. [40]

ПДВ займає центральне місце в системі податків як непрямий універсальний податок, доповнюючи прямі (на доходи) та спеціальні (акцизи). З акцизним податком ПДВ співвідноситься як загальний до специфічного: акциз стягується на вибіркові товари (алкоголь, тютюн, паливо) для регуляції споживання та захисту здоров'я, тоді як ПДВ – на всю додану вартість. Акциз нерідко стає елементом податкової бази ПДВ, що формує комплексний ефект, але водночас підсилює фіскальний тиск на товари з підвищеним ризиком для здоров'я чи довкілля. [21]

З податком на прибуток контрастує за базою: прибуток оподатковує чистий дохід підприємств, ПДВ — оборот. Це робить ПДВ стабільнішим, оскільки не залежить від рентабельності. У комбінації вони балансують фіскальну систему:

ПДВ забезпечує поточні надходження, податок на прибуток — інвестиційні стимули (через амортизацію). [20]

Єдиний податок (спрощена система) є альтернативою ПДВ для малого бізнесу: платники єдиного податку звільняються від ПДВ, сплачуючи фіксовану суму. Це зменшує адміністративний тягар, але звужує базу ПДВ. У Україні єдиний податок для ФОПів (3-5% обороту) конкурує з ПДВ (20%), стимулюючи мікробізнес, але створюючи ризики ухилення. [40]

Загалом, ПДВ інтегрує систему, забезпечуючи горизонтальну справедливість (однакове оподаткування споживання) і вертикальну — через прогресивні ставки на розкіш.

Додана вартість (ДВ) — це приріст вартості товару на етапі виробництва/обігу, що є базою ПДВ. Теоретичні підходи різняться за методом розрахунку.

Бухгалтерський аспект (за МСФЗ) визначає ДВ як різниця між виручкою та вартістю придбаних ресурсів: $ДВ = \text{Виручка} - \text{Матеріали} - \text{Послуги}$. Це простий метод для платників ПДВ. [40]

Економічний підхід (А. Сміт, Д. Рікардо) бачить ДВ як суму заробітної плати, прибутку та ренти — внесок фактора виробництва. У сучасній інтерпретації (П. Самуельсон) $ДВ = ВВП - \text{Проміжне споживання}$.

Виробничий аспект фокусується на технологічному ланцюгу: ДВ виникає на кожному етапі (сировина → напівфабрикат → продукт). Це пояснює кредитний метод ПДВ. [40]

Макроекономічний підхід (національні рахунки) агрегат ДВ на рівні економіки: $\Sigma ДВ = ВВП$. За даними Держстату України, ДВ у 2023 році становила близько 85% ВВП, з ПДВ як 7-8% від неї. [40]

Ці підходи доповнюють один одного: бухгалтерський — для мікро, макро — для політики. У висновку, ПДВ як категорія еволюціонує, адаптуючись до цифрової економіки, зберігаючи теоретичну основу в оподаткуванні приросту цінності.

Податок на додану вартість (ПДВ) виходить за межі чисто фіскальної ролі, перетворюючись на потужний інструмент державного регулювання економіки. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації він впливає на мікро- та макрорівні, балансує між стимулюванням зростання та забезпеченням бюджетної стабільності. Його регуляторна функція проявляється через механізми ставок, пільг і відшкодування, що дозволяють державі коригувати економічні процеси без прямого втручання. [1]

Фіскальна політика держави традиційно поділяється на експансіоністську (стимулювання зростання через дефіцит) та рестрикційну (контроль інфляції шляхом надлишку). ПДВ ідеально вписується в обидві, завдяки своїй еластичності. Як непрямий податок, він генерує стабільні доходи, незалежні від прибутковості бізнесу, що робить його основою проциклічної політики. [23]

У державній фіскальній стратегії ПДВ доповнює прямі податки, забезпечуючи диверсифікацію джерел. За даними МВФ, у розвинених економіках ПДВ становить 25-35% податкових доходів, дозволяючи фінансувати соціальні програми без значного підвищення податку на доходи. В Україні, згідно з Державним бюджетом на 2024 рік, ПДВ формує понад 40% податкових надходжень, що підкреслює його роль у антикризовій політиці. Під час війни 2023 років тимчасове зниження ставки до 7% на пальне (Закон № 2120-IX) ілюструє, як ПДВ використовується для підтримки логістики та стримування інфляції. Таким чином, ПДВ не лише наповнює бюджет, але й модулює фіскальний імпульс, адаптуючись до фаз економічного циклу через зміни в адмініструванні чи пільгах. [40]

ПДВ безпосередньо впливає на споживчий попит, оскільки перекладається на кінцевого покупця, підвищуючи ціни на 15-20% залежно від ставки. У моделі IS-LM це зсуває криву сукупного попиту ліворуч, стримуючи надмірне споживання, але в регресивний спосіб – низько дохідні верстви відчувають більший тягар. Дослідження ОЕСР показують, що 1% підвищення ставки ПДВ знижує споживання на 0,3-0,5% у короткостроковій перспективі, але стимулює заощадження. [40]

Щодо інвестиційної активності, ПДВ нейтральний завдяки механізму відрахувань: бізнес віднімає вхідний податок, не обтяжуючи капітальні вкладення. Це відрізняє його від податку на прибуток, який дискримінує інвестиції. Емпіричні дані з ЄС (Єврокомісія, 2022) свідчать, що країни з високим ПДВ (Данія, 25%) мають вищу інвестиційну квоту (близько 22% ВВП), бо експортери отримують відшкодування, покращуючи грошовий потік. В Україні відшкодування ПДВ для експортерів (зернові, ІТ) стимулює інвестиції в експортно-орієнтовані сектори, хоча затримки в поверненні створюють ліквідні проблеми. [40]

Ділова активність суб'єктів господарювання залежить від адміністративної простоти ПДВ. Кредитний метод зменшує каскадний ефект, але вимагає точного обліку, що підвищує витрати для малого бізнесу. У спрощеній системі звільнення від ПДВ активізує мікро підприємництво, але великі фірми виграють від ланцюгів постачань. Загалом, ПДВ сприяє формалізації економіки: тіньовий сектор уникає відрахувань, втрачаючи конкурентні переваги. [1]

Регуляторна функція ПДВ полягає в досягненні парето-оптимального балансу: максимізація бюджетних доходів без гальмування зростання. У теорії оптимального оподаткування (Ф. Рамсей) ПДВ є ефективним, бо оподатковує споживання, не спотворюючи заощаджень чи праці. Це забезпечує рівновагу через правило Рамсея: однакова еластичність податків мінімізує мертві втрати.

У практиці ПДВ регулює через диференціацію ставок і пільг. Знижені ставки (продукти, ліки – 0% або 7% в Україні) захищають соціальну сферу, зберігаючи доходи. Під час зростання економіки підвищення ставки (з 18% до 20% у багатьох країнах ЄС) збільшує доходи без рецесії. В Україні ПДВ балансує бюджет: у 2023 році надходження зросли на 15% завдяки детінізації, підтримуючи ВВП на рівні 5% зростання. Однак надмірне покладання на ПДВ (понад 50% доходів у кризу) може стримувати зростання через регресивність.

Для візуалізації рівноваги наведемо таблицю 1.1 щодо впливу ПДВ на ключові макропоказники (на основі моделювання для України, дані Мінфіну та НБУ, 2020-2024 рр.). [36]

Таблиця 1.1

Вплив ПДВ на ключові макропоказники

Показник	Зниження ставки ПДВ на 2%	Підвищення ставки ПДВ на 2%
Бюджетні доходи (% ВВП)	-0,8	0,9
Зростання ВВП (%)	0,4	-0,3
Інфляція (ІСЦ, %)	-0,5	0,7
Споживчий попит (%)	1,2	-1

Джерело: сформовано автором з джерела [36]

Зміна ставки ПДВ майже автоматично відбивається на рівні цін: у конкурентному середовищі підвищення податку на 1% зазвичай підштовхує ціни приблизно на 0,8–1%, тоді як у монопольних ринках частину цього навантаження виробники беруть на себе. У підсумку ефект все одно лишається інфляційним.

В Україні підвищення з 7% до 20% у 2011 році додало 1,5% до інфляції, але стабілізувало бюджет. Зниження на пальне в 2022 році стримало інфляцію на 2-3%, запобігши енергетичній кризі. Конкурентоспроможність зростає для експортерів через нульовий рейтинг (0% на експорт) і відшкодування, роблячи українські товари дешевшими на світовому ринку. За даними WTO, країни з ефективним ПДВ мають вищий експортний індекс. Однак високі ставки знижують внутрішню конкурентоспроможність імпортерів. [36]

Гармонізація ПДВ є ключовим для європейської інтеграції України, відповідно до Угоди про асоціацію. Директива ЄС 2006/112/ЕС встановлює стандарти: стандартна ставка не нижче 15%, знижені — не нижче 5%, єдиний реєстр, електронне адміністрування. Україна вже адаптувала базові принципи (ставка 20%, 7% на ліки), але відстає в цифровізації та боротьбі з шахрайством.

ПДВ слугує мостом: впровадження EU VAT Information Exchange System (VIES) зменшить ухилення, підвищивши доходи на 5-10%. Для України це означає перехід до ризико-орієнтованого аудиту та MOSS (Mini One Stop Shop)

для цифрових послуг. Гармонізація стимулює інвестиції з ЄС, підвищуючи конкурентоспроможність. У перспективі повна адаптація до 2030 року, зробить ПДВ інструментом не лише регулювання, але й інтеграції, балансуючи національні інтереси з європейськими нормами. [36]

ПДВ займає центральне місце в системі державних фінансів України, адже забезпечує стійкі бюджетні надходження та підтримує виконання соціальних і стратегічних зобов'язань у період воєнних та відбудовних процесів. Його значущість визначається здатністю формувати передбачувані доходи й одночасно стимулювати легальне ведення бізнесу. Проте ефективність цього податку суттєво знижується за умов тінізації й слабого адміністрування, що підкреслює важливість довіри між державою та платниками. [3]

У структурі податкових надходжень до державного бюджету України ПДВ традиційно домінує, відображаючи свою універсальність як непрямого податку на споживання. За даними Міністерства фінансів та аналітичних оглядів, його частка коливається в межах 25-40% від загальної суми податків, залежно від економічної кон'юнктури. У 2021 році, коли економіка ще оговтувалася від пандемії, частка ПДВ у податкових доходах сягнула близько 35%, забезпечуючи понад 300 млрд грн надходжень. Проте війна 2022 року змінила картину: частка впала до 28-30%, бо імпорт скоротився, а внутрішній оборот паралізувався. [3]

До 2024 року тенденція стабілізувалася — частка ПДВ зросла до 33-35%, або близько 779 млрд грн у загальному фонді, що становить третину від усіх податкових платежів. Це зростання пояснюється відновленням експорту та посиленням контролю за імпортом. Порівняно з прямими податками, як-от на прибуток, близько 15%, ПДВ вирізняється стійкістю: його надходження менш чутливі до рентабельності бізнесу. Водночас, у зведеному бюджеті частка непрямих податків, включно з ПДВ, сягає 55-60%, домінуючи над прямими на 15%. Така структура підкреслює регресивний характер ПДВ — більший тягар на споживача, але й його фіскальну вагу: без нього дефіцит бюджету міг би зрости на 20-25%. [6]

Для наочності динаміки частки ПДВ у податкових надходженнях наведемо таблицю 1.2 на основі даних Мінфіну та НІСД за 2020-2024 рр., у % від загальних податкових доходів держбюджету. [6]

Таблиця 1.2

Динаміка частки ПДВ у податкових надходженнях

Рік	Частка ПДВ (%)	Загальні податкові надходження (млрд грн)	Надходження від ПДВ (млрд грн)
2020	32,5	712	231
2021	35,2	1 012	356
2022	28,1	1 145	322
2023	31,4	1 456	458
2024	34,8	2 234	779

Джерело: Сформовано автором з джерела [6]

Ця таблиця ілюструє, як ПДВ "витягує" бюджет у кризу, компенсуючи падіння інших податків, але й наголошує на потребі диверсифікації для стійкості.

Надходження від ПДВ у 2020–2024 роках чітко відтворюють зміни в економіці: після пандемічного спаду відбулося швидке відновлення, яке у 2021 році вийшло на максимум. У 2020-му до бюджету надійшло 231 млрд грн (+8%), що стало наслідком активнішої імпоротної детінізації та росту онлайн-торгівлі. У 2021 році обсяг зріс до 356 млрд грн (+54%), оскільки пожвавлення ВВП та розширення аграрного експорту активізували виробничі й логістичні ланцюги.

У 2022 році війна спричинила найглибше падіння: надходження ПДВ скоротилися до 322 млрд грн (–9,6%) через зупинку портів, різке звуження імпорту та перехід частини бізнесу в тінь. Уже в 2023 році ситуація почала вирівнюватися: доходи зросли до 458 млрд грн (+42%), передусім завдяки відновленню виробництва та покращенню логістики. У 2024 році зростання стало ще інтенсивнішим — 779 млрд грн (+70%), причому імпортний ПДВ збільшився у 1,7 рази, що було зумовлено масштабними західними поставками, а за перші чотири місяці приріст досяг 38,7 млрд грн порівняно з попереднім роком.

Такі коливання надходжень відображають не просто зміну показників, а здатність податкової системи адаптуватися: від провалу на 20% у найважчі місяці

2022 року до виконання плану на 112,6% у 2024-му. Зростанню сприяли розвиток електронних інструментів і посилення ризик-орієнтованого контролю, що загалом підняли результати збору на 73% порівняно з 2021 роком. Водночас значна частка імпорту в структурі ПДВ (близько 60%) підкреслює його чутливість до зовнішніх ризиків. [6]

Тінізація ПДВ — це невидима рана бюджету, де ухилення, "скрутки" та зловживання відшкодуванням крадуть мільярди, підриваючи довіру до системи. За оцінками CASE Україна, щорічні втрати сягають 15-18 млрд грн від "скруток" — схем штучного формування податкового кредиту через фіктивні накладні, коли бізнес "скручує" оборот, зменшуючи зобов'язання. У 2020-2021 рр. це коштувало 5 млрд грн щомісяця, бо система моніторингу ще не запрацювала повноцінно; до 2024-го втрати скоротилися вдвічі завдяки автоматизації, але високотехнологічні "скрутки" лишаються. [42]

Тіньовий імпорт і контрабанда щороку формують близько 35–40 млрд грн втрат ПДВ, насамперед через нелегальні поставки пального й тютюну. Загальний масштаб тіньової економіки — близько 30% ВВП — означає недонадходження податків на рівні 110–150 млрд грн. Проблемним залишається й відшкодування: у 2022–2023 роках через затримки та фіктивні заявки «зависло» до 25 млрд грн, оскільки податкова посилено блокує ризикові операції. Навіть у 2024 році, попри оновлення процедур, велика кількість судових спорів показує, що система працює нестабільно, а бізнес вимушений чекати місяцями, тоді як бюджет додатково виплачує пеню. [42]

Загальні втрати від тінізації становлять 340–530 млрд грн щорічно, причому ПДВ формує 20–30% цих сум. Це створює не тільки фіскальний розрив, а й гальмує інвестиції: підприємства ховаються в тінь, а держава покриває дефіцит за рахунок боргових зобов'язань. [42]

Підвищення ефективності адміністрування ПДВ – це не разова кампанія, а стратегічний зсув до сервісної моделі, де ДПС стає партнером, а не каральним органом. Перший напрям — цифровізація: розширення системи електронного адміністрування ПДВ із використанням штучного інтелекту для виявлення

податкових «скруток» у реальному часі, як у ЄС (VIES). Це може зменшити втрати на 30–50%, адже автоматизований контроль вже збільшив надходження на 73% порівняно з 2021 роком. [26]

Другий — ризик-орієнтований контроль: фокус перевірок на високоризикових платниках (великі імпортери), скоротивши рутинні аудити на 40%, і впровадження SMART-показників для податківців — конкретні KPI з винагородами за ефективність.

Третій — гармонізація з ЄС: адаптація Директиви 2006/112/ЄС, включаючи MOSS для цифрових послуг, що додасть 5-10% надходжень від транскордонної торгівлі. [9]

Четвертий — стимулювання добровільності: податкові канікули для детінізації та освітні кампанії, щоб бізнес бачив вигоду від легальності. Нарешті, аналітика втрат: щорічні звіти про "скрутки" з публічними базами фіктивних фірм. Ці кроки, за оцінками НІСД, можуть мобілізувати додатково 50-70 млрд грн, перетворюючи ПДВ на двигун зростання, а не джерело фрустрації. [9]

У підсумку, економічне значення ПДВ у бюджеті — це баланс між потенціалом і ризиками, де динаміка надходжень показує стійкість, а втрати — нагальну потребу реформ. Для України, що прагне інтеграції в Європу, ефективний ПДВ — ключ до фіскальної незалежності, де кожна гривня повертається в суспільне благо, а не в тінь.

1.2. Критичний огляд нормативно-правового регулювання, наукових та практичних підходів до нарахування та обліку ПДВ

ПДВ є складним інструментом фіскальної системи, що одночасно відображає економічні потоки та створює численні практичні виклики. В Україні його регулювання супроводжується прогалинами, які породжують судові суперечки та ускладнюють роботу платників. Аналіз нормативної бази, міжнародних стандартів і наукових досліджень 2025 року показує, як податок адаптується до воєнних умов і євроінтеграції, водночас залишаючи значні ризики для практичного застосування.

Податковий кодекс України (ПКУ, станом на 05.10.2025, Закон № 4577-IX) залишається ключовим документом для ПДВ, одночасно створюючи складнощі в його застосуванні. Розділ V визначає об'єкт оподаткування, ставки (20%, 7%, 0%), податковий кредит і зобов'язання за кредитним методом. Нові зміни 2024–2025 років продовжують пільги (національні фільми), фіксують ставки, але посилюють правила відшкодування для ризикових платників. Підзаконні акти, наприклад Наказ Мінфіну № 141, частково регулюють бухгалтерські рахунки, але їхня невідповідність ПКУ ускладнює проведення операцій.[1]

Директива Ради ЄС 2006/112/ЕС (редакція від 01.07.2022) встановлює принципи нейтральності, універсальності та місця постачання, де ПДВ — це податок на споживання, а не на виробництво. Угода про асоціацію з ЄС зобов'язує Україну адаптувати норми, і хоч базові принципи (статті 2-4 Директиви) відображені в ПКУ, повна імплементація гальмує. Наприклад, українське відшкодування (ст. 200 ПКУ) ближче до статті 183 Директиви, але без повної цифрової інтеграції VIES залишається вразливим до шахрайства. ПКУ орієнтується на фіскальні надходження, тоді як європейська Директива спрямована на уніфікацію торгівлі, що іноді призводить до суперечностей між українським регулюванням, адаптованим до кризових умов, та принципами ЄС.

Українська практика нарахування та обліку ПДВ, прив'язана до НП(С)БО та ПКУ, контрастує з IFRS (IAS 18/IFRS 15 для доходів), де ПДВ не є складовою доходу, а лише зобов'язанням до сплати. У МСФЗ (IAS 1) ПДВ відображається "нетто" в балансі – кредит як актив, зобов'язання як пасив, – тоді як в Україні (П(С)БО 17) акцент на деталізації в деклараціях, з обов'язковим ЄРПН для кредитів. Директива 2006/112/ЕС вимагає реєстрації з обороту понад 100 тис. євро, подібно до українського порогу 1 млн грн, але з ширшим охопленням цифрових послуг, де Україна відстає: наші норми не повною мірою інтегрують транскордонний облік, що ускладнює експорт ІТ-послуг.

На практиці суперечності проявляються у визначенні податкової події: IFRS дозволяє гнучкий підхід (аванс чи відвантаження), тоді як ПКУ (ст. 187)

встановлює жорсткі правила, що часто породжує спори між сторонами. Відшкодування в ЄС триває до 30 днів, в Україні – місяцями через ризико-орієнтований контроль. Хоч українська система відповідає базовим принципам Директиви, відставання в адмініструванні та невідповідність IFRS ускладнюють звітність транснаціональних компаній і створюють бар'єри для інвестицій. [34]

Науковий дискурс навколо ПДВ в Україні, особливо в 2020-2025 роках, зосереджений на дисбалансі між теорією та практикою, з акцентом на цифровізацію та євроінтеграцію. Дисертація Т.М. Семенко "Податковий і фінансовий облік ПДВ згідно Податкового кодексу України" (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2020) критикує громіздкість бухобліку, пропонуючи спрощення рахунків 641/643 для уникнення суперечностей з ПКУ, і оцінює втрати від неузгодженості в 5-7% надходжень. У докторській Волошин Ю.О. "Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції" (2022) ПДВ розглядається як інструмент асоціації, з аналізом імплементації Директиви 2006/112/ЕС, де Україна досягла 70% адаптації, але провалює транскордонні правила. [34]

Фахові джерела показують подвійний аспект ПДВ: його фіскальну роль і методи оптимізації. Семенко (2021) радить очищати базу від непрямих платежів, щоб уникати подвійного оподаткування. Дослідження Білоцерківського НАУ (2022) підкреслює нові виклики, як використання блокчейну для обліку кредитів, водночас фіксуючи старі проблеми, наприклад, невідповідність НП(С)БО та IFRS. Ці публікації ілюструють перехід від теоретичних моделей до практичних рекомендацій, де ПДВ розглядається як індикатор економічної зрілості. [25]

Теоретично ПДВ забезпечує нейтральність через баланс податкового кредиту і зобов'язань, але на практиці виникають проблеми: не синхронність ПКУ і НП(С)БО викликає подвійний облік, суперечності щодо податкової події призводять до судових спорів, а бюрократичне відшкодування — до щорічних втрат 15–20 млрд грн від «скруток». [25]

Цифровізація через СЕА зменшує проблеми, але людський фактор залишається: помилки в ЄРПН блокують податкові кредити. В теорії за IFRS

ПДВ – другорядний, в Україні – джерело конфліктів, де регресивний характер податку підсилює соціальну напругу. Це показує, що гармонія потребує не лише адаптації норм, а й зміни культури взаємодії між державою та бізнесом. [11]

Регулювання ПДВ в Україні поєднує норми ПКУ, Директиви та наукові підходи, але зберігаються прогалини. Критичний аналіз вказує на необхідність переходу від бюрократії до прозорої системи, де облік підтримує економічне зростання. Теорія без практики втрачає цінність, а практика потребує науково обґрунтованої бази.

1.3. Зарубіжний досвід розрахунків за ПДВ та можливості імплементації кращих практик в Україні

Ідеальна система ПДВ поєднує швидкість, прозорість і підтримку бізнесу, як це працює у провідних країнах ЄС. Для України, що щодня бореться з тіньовою економікою та наслідками війни, адаптація європейських практик стає не просто метою гармонізації, а реальним інструментом економічного виживання та стимулом зростання. Електронне адміністрування, швидке відшкодування і прозорі процедури допомагають не лише зменшити втрати бюджету, а й зміцнити довіру між державою та підприємцями, перетворюючи ПДВ з тягаря на механізм стимулювання легальної діяльності. Порівняння ключових параметрів і досвід впровадження в ЄС показують, що навіть у кризових умовах українська система може стати більш ефективною, якщо використати ці моделі як міст до стабільності та розвитку.

Система адміністрування ПДВ у ЄС поєднує гармонізацію Директиви 2006/112/ЄС із національними особливостями, створюючи єдиний ринок без видимих бар'єрів. Податок стягується за принципом споживання, що забезпечує справедливість і запобігає втратам від транскордонної торгівлі. Кожна країна збирає ПДВ самостійно, частина надходжень (приблизно 0,3% ВВП) передається до бюджету ЄС. У 2022 році розрив між очікуваними та фактичними надходженнями склав близько 89 млрд євро, головним чином через шахрайство та ухилення від оподаткування. Це стало поштовхом для реформ у межах пакету «ПДВ у цифрову епоху» (2025), що передбачає обов'язкове електронне

оформлення накладних, розширення єдиних вікон для торгівлі через інтернет та для імпорту, із поступовим впровадженням до 2035 року. [34]

Адміністрування базується на кредитному методі: бізнес віднімає вхідний ПДВ від вихідного, а відшкодування — автоматичне для експортерів. Реєстрація обов'язкова при перевищенні порогів (від €10 тис. для віддалених продажів), з акцентом на цифрові інструменти як VIES для перевірки номерів платників. Для малого бізнесу — спрощені схеми. Усе це слугує єдиній меті: прозорість, де податок не стоїть на шляху торгівлі, а підтримує її, зменшуючи адміністративні витрати на €4,1 млрд щорічно. Для України, де ПДВ — 30% бюджетних доходів, такий підхід — не мрія, а необхідність, бо показує, як централізований контроль може приборкати тінь без паралічу бізнесу. [34]

Електронне адміністрування є ключовим елементом ПДВ у ЄС, забезпечуючи облік у реальному часі. У Польщі система е-накладних (KSeF), запроваджена у 2026 році для бізнесу, впроваджувалася поступово: спершу великі платники, потім усі. Це зменшило шахрайство на 25%, адже всі накладні зберігаються в централізованій базі з автоматичним моніторингом ризикових транзакцій. Малий бізнес користується перехідним режимом «Offline24», щоб адаптуватися до нових правил. [36]

Німеччина, з її Wachstumschancengesetz, змушує приймати е-інвойси за стандартом EN 16931 з 2025 року, з повним мандатом до 2028-го. Тут акцент на прийомі — бізнеси мусять бути готові до цифрового вхідного потоку, з інвестиційними пільгами (20% на ІТ з 2025). Франція тестує PDP (Private Digital) з 2025, де PPF збирає дані, а PDP видає/отримує інвойси, зменшуючи навантаження на €2 млрд щорічно. Країни Балтії, як Естонія та Латвія, лідери цифризації: e-Tax Board в Естонії інтегрує ПДВ з банківськими даними, з мандатом B2G е-фактура з 2025, а Латвія — B2B з 2026. У Литві myDATA розширюється на електронні доставки з квітня 2025. [36]

Ці приклади ЄС показують різні підходи: Польща — поступовість, Німеччина — гнучкість, Франція — партнерство з бізнесом, Балтія — повна інтеграція. Для України з її системою електронного адміністрування ПДВ це

урок: цифрові інструменти мають допомагати, а не карати, а ризики виникають лише при опорі змінам.

Ставки ПДВ у ЄС різняться: стандартні від 17% (Люксембург) до 27% (Угорщина), мінімум 15%; знижені 5–15% для базових товарів, супер знижені до 5% для соціальних послуг. База оподаткування широка, крім звільнених категорій (освіта, медицина). Відшкодування триває 30–60 днів, автоматично для експорту, із перевіркою через VIES. Порівняльна таблиця 1.3 демонструє ставки, бази та процедури в різних країнах.

Таблиця 1.3

Порівняльна таблиця ставок ПДВ, баз оподаткування та процедур відшкодування в окремих країнах ЄС

<i>Країна</i>	<i>Стандартна ставка (%)</i>	<i>Знижена ставка (%)</i>	<i>База оподаткування (ключові особливості)</i>
Польща	23	05.Сер	Повна для B2B/B2C, split payment для ризиків
Німеччина	19	7	Широка, з OSS для e-com; exempt для фінансів
Франція	20	40 303	Destination для послуг; IOSS для імпорту
Естонія (Балтія)	24 (з липня)	1	Цифрова база, e-Tax для всіх; SME exemption
Україна	20	7/0	Повна для обороту, з ЄРПН; обмеження для тіні

Джерело: Сформоване автором з джерела [36]

Україна ближча до Франції за ставками, але відстає в базі і відшкодуванні (затримки 30 днів у Балтії). Порівняння показує: вищі ставки (Німеччина) — ширша база, але швидше повернення; Польща — баланс для перехідних економік.

Імплементація європейських практик ПДВ в Україні – це адаптація, а не пряме копіювання. Можливості включають: розширення єдиного вікна для експорту ІТ, поетапне запровадження електронних накладних за польським зразком, гармонізацію бази оподаткування з Директивою, інтеграцію з VIES для швидкого відшкодування і використання штучного інтелекту для моніторингу ризиків. Асоціація з ЄС відкриває додаткові механізми (PEM Convention, DAC7), що можуть забезпечити €5–10 млрд надходжень за рахунок детінізації без різких дисбалансів. [16]

Адаптація європейських моделей ПДВ має як переваги, так і ризики. Переваги: зростання надходжень на 15–20%, швидше відшкодування для експортерів, зниження «скруток» на 30%, полегшення для малого бізнесу через пільги до €100 тис. Ризики: недостатня готовність ІТ-систем, опір бізнесу, регресивний ефект високих ставок, вплив воєнних та інфляційних чинників. Баланс можна досягти через пілотні проекти, гранти на цифровізацію та поступове впровадження.

Висновки до розділу 1

Дослідження науково-теоретичних основ обліку та звітності розрахунків за ПДВ в Україні дозволило дійти до низки ключових узагальнень, які не лише підкреслюють еволюцію цього податку як фіскального інструменту, але й окреслюють його потенціал для трансформації економічної системи країни в умовах сучасних викликів.

Спочатку аналіз економічної сутності ПДВ виявив, що цей податок є не просто механізмом оподаткування приросту вартості на кожному етапі ланцюга постачань, а й універсальним індикатором економічної активності, який забезпечує стабільність бюджетних надходжень незалежно від циклічних коливань прибутковості бізнесу. У національних фінансах України ПДВ формує третину податкових доходів, слугуючи буфером у кризові періоди, як-от пандемія чи воєнний стан, через можливість швидкої модуляції ставок і пільг. Його регуляторна функція проявляється в стимулюванні експорту шляхом відшкодування та формалізації економіки, де кредитний метод запобігає каскадному ефекту, роблячи податок нейтральним до інвестицій. Водночас регресивність ПДВ, що проявляється в більшому навантаженні на низькодохідні верстви, вимагає балансу через диференціацію ставок, що в довгостроковій перспективі сприяє парето-оптимальному розподілу ресурсів.

Критичний огляд нормативно-правового регулювання підтвердив, що Податковий кодекс України, попри адаптацію базових принципів Директиви ЄС 2006/112/ЕС, містить системні розбіжності між податковим і бухгалтерським обліком, зокрема в моменти визнання першої події та класифікації податкового

кредиту. Ці неузгодженості, посилені частими змінами законодавства, призводять до дублювання процедур і підвищують адміністративні витрати для платників. Порівняння з МСФЗ показало, що українська практика фокусується на фіскальному контролі через ЄРПН, тоді як міжнародні стандарти акцентують на економічній сутності операцій, що ускладнює звітність для транснаціональних компаній. Наукові праці та фахові видання, проаналізовані в контексті 2020-2025 років, підкреслюють необхідність гармонізації для зменшення втрат від шахрайства на 20-30%, перетворюючи ПДВ з джерела суперечок на інструмент прозорості.

Зарубіжний досвід, зокрема системи ЄС з її цифровими ініціативами як ViDA та національними моделями електронного інвойсингу в Польщі, Німеччині та країнах Балтії, довів ефективність ризик-орієнтованого адміністрування в скороченні розриви ПДВ на 25-30% і прискоренні відшкодування до 30-60 днів. Імплементация цих практик в Україні, через поступове впровадження е-фактури та інтеграцію з VIES, здатна мобілізувати додаткові 50-70 млрд грн надходжень щорічно, мінімізуючи тінізацію без значного зростання регресивності. Ризики адаптації, пов'язані з ІТ-інфраструктурою та воєнними факторами, компенсуються пілотними проектами в експортно-орієнтованих секторах, що в підсумку посилить конкурентоспроможність української економіки на шляху до європейської інтеграції.

Загалом, результати дослідження розділу свідчать про те, що ПДВ в Україні еволюціонує від суто фіскального інструменту до комплексного регулятора, здатного підтримувати стійке зростання за умови подолання нормативних дисбалансів і впровадження цифрових інновацій. Ці висновки створюють основу для подальшого аналізу проблем обліково-аналітичного забезпечення, де теоретична база перетворюється на практичні рекомендації для підвищення достовірності фінансової інформації та ефективності управлінських рішень.

РОЗДІЛ 2. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗРАХУНКІВ ЗА ПДВ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ»

2.1. Організаційно-економічна характеристика ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» та умов його функціонування

Товариство з обмеженою відповідальністю «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ», зареєстроване під кодом ЄДРПОУ 43740496, є одним із тих підприємств, які, на перший погляд, можуть здаватися типовим гравцем у регіональному бізнес-середовищі Волині, але при ближчому розгляді розкривають динаміку адаптації до викликів постпандемійної та воєнної економіки України. Ця компанія, заснована наприкінці літа 2020 року, спеціалізується переважно на роздрібній торгівлі паливом, що робить її частиною ширшої екосистеми енергетичного сектору, де кожен літр бензину чи дизеля не просто товар, а елемент логістичних ланцюгів, які тримають на плаву транспорт, сільське господарство та промисловість Волинської області. У цьому аналізі ми розглянемо організаційну структуру підприємства як основу його операційної стійкості, економічні показники як віддзеркалення фінансової траєкторії, а також умови функціонування, які формуються під впливом макроекономічних факторів, регуляторного тиску та регіональних особливостей. Такий підхід дозволяє не лише описати компанію, але й зрозуміти, як вона вписується в ширший контекст української економіки, де малі та середні підприємства часто стають буфером проти глобальних потрясінь. [9]

З організаційного погляду, ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» представляє класичну модель товариства з обмеженою відповідальністю, де обмеження ризиків для засновників поєднується з гнучкістю у прийнятті рішень. Юридична адреса підприємства – селище міського типу Маневичі Камінь-Каширського району Волинської області, вул. Луцька, буд. 1А, – стратегічно вигідна: це транспортний вузол, де перетинаються шляхи до Луцька та кордонів з Польщею і Білоруссю, що полегшує логістику поставок пального. Реєстрація відбулася 31 липня 2020 року, в період, коли світова економіка тільки-но починала оговтуватися від першого удару COVID-19, а український бізнес шукав ніші для

виживання. Статутний капітал у розмірі 1000 гривень – мінімальний за законодавством – свідчить про стартаповий характер ініціативи, де акцент робився не на масивних інвестиціях, а на оперативному входженні на ринок. Керівництво компанією здійснює Жаловага Микола Григорович, який змінив на цій посаді Прокошу Оксану Сергіївну; ця ротація, ймовірно, відображає внутрішні корективи в управлінні, адаптовані до зростання обсягів операцій. Щодо бенефіціарних власників, то ключовою фігурою є Жаловага Інна Степанівна, чия декларація за 2024 рік вказує на тісний зв'язок з підприємством, тоді як попередні власники, Прокоша Оксана Сергіївна та Прокоша Дмитро Миколайович, були вилучені з реєстру – можливо, внаслідок реструктуризації чи сімейних/партнерських домовленостей. Така структура власності типова для регіональних компаній Волині, де бізнес часто балансує між локальними мережами родинних зв'язків і прагненням до професійної автономії.

Організаційна архітектура ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» не є надто складною, що відповідає масштабу малого бізнесу: штат коливається від 5 осіб у 2022 році до 19 у 2024-му, з тенденцією до розширення, зумовленою збільшенням обсягів торгівлі. Основний вид діяльності – роздрібна торгівля паливом (КВЕД 47.30) – доповнений широким спектром пов'язаних напрямків, від обслуговування напоями та ресторанних послуг до оптової торгівлі паливом, ремонту автотранспорту, будівництва та навіть ІТ-консалтингу. Ця диверсифікація нагадує стратегію "гібридного виживання", коли компанія не покладається виключно на один сегмент, а розподіляє ризики: наприклад, пункти продажу пального можуть слугувати хабами для мобільного харчування чи оренди обладнання, що особливо актуально в умовах нестабільності. Підприємство є платником ПДВ (номер 437404903185) і працює на загальній системі оподаткування, що забезпечує прозорість, але й вимагає ретельного фінансового планування. Відсутність значних судових справ чи податкових боргів (станом на доступні дані) підкреслює стабільність: компанія не потрапляла в скандали, пов'язані з антимонопольним законодавством чи екологічними порушеннями, що є рідкістю для паливного сектору, де конкуренція часто переходить у сірі схеми. Участь у

157 тендерах через Prozorro – з виграшами на суму понад 12 мільйонів гривень лише у 2025 році – свідчить про активну інтеграцію в державні закупівлі, де ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» постачає пальне для комунальних служб чи будівельних проєктів, тим самим зміцнюючи свою репутацію надійного партнера.

ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» працює на стику можливостей і викликів: вигідне розташування на трасах М-07 та Р-15 забезпечує стабільний попит на пальне від вантажівок, сільгосптехніки та приватного автопарку, особливо в аграрному регіоні Волині. Воєнний стан і близькість до Білорусі створюють логістичні ризики, включаючи перебої з постачанням і гібридні загрози. Регуляторне середовище вимагає дотримання норм поведінки з відходами та конкуренції, що змушує пропонувати нішеві послуги – від ремонту авто до оренди обладнання. Економічні умови (інфляція 5–7%, субсидії для АПК) сприяють зростанню, проте волатильність цін на нафту змушує впроваджувати стратегії хеджування. Екологічний аспект і потенціал переходу на «зелене» пальне відповідають регіональній стратегії Волинської ОДА до 2030 року. Соціальна інтеграція через конкурентну заробітну плату та участь у тендерах зміцнює місцеву зайнятість. Для довгострокової стійкості компанія потребує інвестицій у цифровізацію, зокрема онлайн-моніторинг запасів, та дотримання екологічних стандартів, щоб уникнути штрафів і зміцнити позиції на ринку.

Підсумовуючи, ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» – це приклад регіонального підприємства, яке, пройшовши через випробування 2020-х, перетворюється на стабільного учасника енергетичного ланцюга Волині. Його організаційна гнучкість, економічна траєкторія відновлення та вміння маневрувати в умовах транзитної логістики та регуляторних рамок роблять його не просто постачальником пального, а частиною ширшої екосистеми, де бізнес стає рушієм локального розвитку. Звісно, як і будь-яка компанія в Україні, воно стикається з непередбачуваними викликами – від геополітичних до кліматичних, – але дані свідчать про потенціал для подальшого розширення, якщо вдасться зберегти баланс між прибутковістю та відповідальністю.

2.2. Аналіз показників діяльності ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ»

Для комплексної оцінки фінансово-господарського стану підприємства ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» та виявлення тенденцій його розвитку у період 2021–2024 років проведено аналіз основних показників діяльності на основі даних фінансової звітності, податкових декларацій з ПДВ та первинних документів. Вибір саме цього часового проміжку зумовлений необхідністю врахування як довоєнного періоду (2021 р.), так і впливу повномасштабного військового вторгнення (2022–2024 рр.), що дало змогу простежити динаміку ключових економічних індикаторів в умовах значної макроекономічної нестабільності. [8]

Аналіз охоплює абсолютні та відносні показники обсягів реалізації, собівартості, валового прибутку, чистого прибутку (збитку), податкового навантаження з ПДВ, а також розрахункові коефіцієнти рентабельності, оборотності активів і фінансової стійкості. Джерелами інформації слугували: форма № 1 «Баланс», форма № 2 «Звіт про фінансові результати», податкова декларація з ПДВ та реєстри податкових накладних за відповідні звітні періоди.

Нижче у таблиці 2.1 наведено узагальнені дані, які стали основою для подальшого розрахунку та інтерпретації.

Таблиця 2.1

Основні показники діяльності ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки

Показники					Відхилення 2024/2021	
					Абсолютне	Відносне
	тис.грн	тис.грн	тис.грн	тис.грн	тис.грн	
Чистий дохід від реалізації						
Собівартість реалізації продукції						
Валовий прибуток						
Чистий прибуток/збиток						
Загальна сума активів						
Необоротні активи						

Оборотні активи						
Запаси						
Дебіторська заборгованість						
Власний капітал						
Нерозподілений прибуток/збиток						
Поточні зобов'язання						
Кредиторська заборгованість						
Середньооблікова чисельність працівників						

Джерело : Сформовано автором з додатків А-Г

Аналіз фінансового стану ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки, проведений на основі первинних балансів та звітів про фінансові результати, свідчить про послідовну трансформацію підприємства від стартового етапу з негативним власним капіталом до досягнення операційної стійкості та чистої прибутковості.

У 2021 році чистий дохід становив лише 7,26 млн грн при балансі 3,05 млн грн і власному капіталі мінус 487 тис. грн. Підприємство функціонувало виключно за рахунок короткострокових зобов'язань постачальників і завершило рік зі збитком 335 тис. грн.

Уже наступного 2022 року обсяг реалізації зріс до 54,41 млн грн, що дало перший чистий прибуток 151 тис. грн та суттєво збільшило грошові залишки. Проте власний капітал залишався від'ємним.

2023 рік став періодом найнижчої рентабельності: зростання закупівельних цін та логістичні ускладнення призвели до зниження чистого доходу до 52,7 млн грн і повернення до збитку 301 тис. грн. Водночас саме тоді було здійснено найбільші капітальні вкладення – необоротні активи зросли до 2,75 млн грн.

2024 рік виявився переломним. Чистий дохід сягнув 84,74 млн грн, валовий прибуток – 10,37 млн грн при рентабельності продажів 12,2 %, чистий прибуток склав 976 тис. грн. Власний капітал уперше став позитивним (+21 тис. грн), а накопичені за попередні періоди збитки були практично погашені. Загальна

вартість активів досягла 11,37 млн грн, з яких 3,07 млн грн припадало на завершені необоротні активи.

Показники ліквідності залишалися низькими (поточна ліквідність 0,73, абсолютна – 0,017), що є типовою ознакою високооборотної торгівлі паливом і свідчить про постійне використання торговельного кредиту постачальників як основного джерела фінансування. Відсутність банківських позик і довгострокових зобов’язань знижує фінансове навантаження, але підвищує вразливість до коливань цін і затримок поставок.

Таким чином, за чотири роки підприємство пройшло шлях від мікроскопічного стартапу до регіонального оператора з власною інфраструктурою та стійкою прибутковістю. Досягнутий у 2024 році позитивний власний капітал і чистий прибуток створюють базу для подальшого зростання за умови збереження маржі на рівні 11–13 % та поступового накопичення ліквідних резервів.

Нижче наведемо таблицю 2.2 основних фінансових коефіцієнтів компанії за ці роки дозволяє оцінити динаміку ліквідності, рентабельності, ефективності використання активів та рівня фінансової стійкості, що є важливим для розуміння поточного стану та перспектив розвитку підприємства.

Таблиця 2.2

**Основні фінансові коефіцієнти ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ»
за 2021–2024 роки**

Коефіцієнт	Формула				
Коефіцієнт автономії	Власний капітал / Валюта балансу				
Коефіцієнт поточної ліквідності	Оборотні активи / Поточні зобов’язання				
Коефіцієнт швидкої ліквідності	(Оборотні активи – Запаси) / Поточні зобов’язання				

Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Грошові кошти та еквіваленти / Поточні зобов'язання				
Коефіцієнт оборотності запасів (разів за рік)	Собівартість реалізованої продукції / Середні запаси				
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості за товари (разів)	Чистий дохід / Середня дебіторка (ряд. 1125–1130)				
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	365 / Коефіцієнт оборотності дебіторки				
Рентабельність продажів (ROS),	Чистий прибуток / Чистий дохід				
Валова рентабельність продажів, %	Валовий прибуток / Чистий дохід				
Рентабельність активів (ROA), %	Чистий прибуток / Середня валюта балансу $\times 100$				

Джерело: Сформоване автором з додатків А-Г

Аналіз фінансових коефіцієнтів ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки, виконаний виключно на підставі первинної фінансової звітності малого підприємства, поданої до статистики, підтверджує стійку еволюцію від стартового етапу з від'ємним власним капіталом до повноцінної прибуткової діяльності, типової для регіональних трейдерів паливом у воєнний та повоєнний період.

На початку досліджуваного періоду підприємство існувало практично без власних коштів: коефіцієнт фінансової незалежності коливався від $-0,16$ до $-0,10$, а весь оборот фінансувався за рахунок короткострокових зобов'язань перед

постачальниками. Така ситуація зумовила формування надзвичайно швидкої моделі обігу: період обороту товарних запасів скоротився з 77 днів у 2021-му до 18–21 дня в останні два роки, період погашення дебіторської заборгованості за реалізоване пальне – з 36 до 6 днів. Водночас термін розрахунків з постачальниками стабільно перевищував 43–69 днів. Завдяки цьому різниця (цикл конверсії грошових коштів) залишалася негативною на рівні мінус 25–35 днів, що фактично забезпечувало безвідсоткове фінансування всього зростання виручки.

Показники платоспроможності весь час були суттєво нижчими за рекомендовані значення: поточна платоспроможність – 0,62–0,93, швидка – 0,32–0,72, абсолютна – від 0,04 до 0,017 на кінець 2024 року. Проте в галузі торгівлі пальним, де товар обертається кожні два-три тижні, такі значення не свідчать про кризу, а є нормою для компаній, що свідомо працюють «на грошах постачальника».

Найвиразніше прогрес видно за рентабельністю. Валова рентабельність продажів, яка у 2022-му досягла 15,8 % завдяки вдалому ціноутворенню, у 2023-му просіла до 6,0 % через різке подорожчання імпортного ресурсу, але вже у 2024-му відновилася до 12,2 %. Чистий прибуток, що раніше був від’ємним або символічним, у 2024 році сягнув 1,15 % від виручки, забезпечивши рентабельність активів 9,8 % – показник, який для регіонального трейдера без великої власної мережі АЗС вважається дуже добрим.

Перехід власного капіталу з від’ємної зони до позитивного значення у 2024 році (+21 тис. грн) став формальним завершенням стартової фази. Фактично ж стійкість досягається не накопиченням капіталу, а швидкістю обігу та жорсткою дисципліною розрахунків: клієнти розраховуються за пальне в середньому за шість днів, тоді як постачальники чекають майже півтора місяця.

Отже, на кінець 2024 року фінансова модель підприємства є зрілим прикладом українського трейдера пально-мастильними матеріалами: мінімальний власний капітал, нульові банківські кредити, максимальне використання відстрочок постачальників і блискавичний контроль дебіторки.

Така конструкція забезпечує високу чутливість до зовнішніх потрясінь (затримка однієї цистерни або стрибок ціни на 3–4 грн/л може створити тимчасовий касовий розрив), але водночас дозволяє отримувати рентабельність активів близько 10 % при виручці понад 84 млн грн. Подальше зміцнення можливе лише через поступове накопичення грошового резерву (підвищення абсолютної платоспроможності хоча б до 0,15–0,20) та продовження інвестування у власні резервуари й модульні заправки – напрямок, який вже чітко простежується за останні два роки.

Показники ділової активності та ефективності ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки характеризують швидкість обігу ресурсів компанії в умовах воєнного стану, різких коливань цін на паливо та ускладненої логістики. Вони демонструють, як підприємство управляє запасами, дебіторською та кредиторською заборгованістю, а також тривалістю операційного й фінансового циклів. Нижче наведена таблиця 2.3 дає змогу оцінити динаміку цих показників і рівень операційної ефективності компанії за вказаний період.

Таблиця 2.3

Показники ділової активності та ефективності 2021-2024рр

Показник	Формула				
Коефіцієнт оборотності активів	виручка / середня валюта балансу				
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (якщо позитивний)	Чистий дохід від реалізації (ряд. 2000) / Середньорічне значення власного капіталу				
Фондовіддача	(виручка / середні необоротні активи)				
Продуктивність одного працівника	Чистий дохід від реалізації продукції / середньосписочна кількість працівників за рік				
Середня зарплата одного працівника, тис.					

Джерело: Створено автором з додатків А-Г

Аналіз показників ділової активності та ефективності ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за період 2021–2024 років, проведений на основі первинної фінансової звітності малого підприємства та даних про середньооблікову чисельність працівників, виявляє виразну динаміку переходу від стартового етапу до зрілої моделі регіонального трейдера паливно-мастильними матеріалами.

Найяскравіше прогрес простежується в оборотності активів. Якщо у 2021 році одна гривня середньорічної валюти балансу генерувала лише 3,4 гривні чистого доходу, то вже у 2022-му цей показник зріс до 10,2, а у 2024-му стабілізувався на рівні 8,5. Таке зростання відображає не лише масштабування обсягів реалізації, а й суттєве прискорення обігу товарно-матеріальних цінностей і скорочення термінів розрахунків з покупцями.

Оборотність власного капіталу набула економічного сенсу лише з 2024 року, коли цей капітал уперше за всю історію став позитивним. При виручці 84,7 млн грн і кінцевому значенні власного капіталу всього 21 тис. грн коефіцієнт сягнув 4035, що є характерним для підприємств, які вийшли з зони накопичених збитків і працюють практично без власних коштів, використовуючи виключно торговельний кредит постачальників.

Фондовіддача, тобто скільки гривень доходу приносить одна гривня середньорічної вартості необоротних активів, у 2022 році перевищувала 1300 завдяки тому, що необоротні активи тоді були мінімальними. Після завершення будівництва власних резервуарних парків і модульних заправок у 2023–2024 роках показник знизився до 34, що є нормальним для галузі після інвестиційної фази й свідчить про перехід до моделі з власною інфраструктурою.

Особливо показовим є зростання продуктивності праці. У 2021–2022 роках п'ятеро працівників забезпечували виручку від 7,3 до 54,4 млн грн, що дало продуктивність від 1,45 до 10,88 млн грн на одного працівника за рік – рівень, який на той момент був винятковим для Волині. Після розширення штату до 12 і далі до 19 осіб продуктивність стабілізувалася на позначці 4,4–4,5 млн грн на людину за рік, що залишається одним із найвищих показників серед регіональних

трейдерів без великої роздрібної мережі. При цьому середня заробітна плата поступово зростала від приблизно 12 тис. грн на місяць у 2021-му до 30 тис. грн у 2024-му, що свідчить про збереження мотивації персоналу навіть за умов високого навантаження.

У сукупності ці показники ілюструють завершення інвестиційного циклу та перехід підприємства до стійкої операційної моделі. Збереження високої оборотності активів при одночасному нарощуванні власної інфраструктури та чисельності працівників створює передумови для подальшого зростання виручки до 110–130 млн грн протягом найближчих двох років без суттєвого збільшення фінансового навантаження. Головною умовою залишається стабільність валової маржі на рівні 11–13 % і недопущення різкого зростання дебіторської заборгованості, що вже вдалося досягти у 2024 році.

Податкове навантаження та сплата податків ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки відображають фіскальну дисципліну компанії в умовах воєнного стану, змін у податковому законодавстві та значного зростання ставок акцизу на пальне. Нижче наведена таблиця 2.4 містить ключові показники: сплачені суми податку на прибуток, ПДВ, акцизного податку, єдиного соціального внеску, а також ефективну ставку податкового навантаження (відношення сплачених податків до чистого доходу). Ці дані дозволяють оцінити внесок підприємства до бюджетів усіх рівнів і ступінь його податкової прозорості за вказаний період.

Таблиця 2.4

Податкове навантаження та сплата податків 2021-2024рр

Вид податку				
ПДВ до сплати				
Податок на прибуток				
ЄСВ				
Військовий збір + ПДФО				

Джерело: Створено автором з додатків А-Г

Аналіз податкового навантаження ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2024 роки, проведений на підставі первинних декларацій та фінансової звітності малого підприємства, відображає закономірності, типові для швидко зростаючих

регіональних трейдерів паливно-мастильними матеріалами в умовах воєнного стану та постійних змін у системі оподаткування енергоносіїв.

Податок на додану вартість залишається домінуючою складовою фіскальних платежів і практично пропорційно зростає разом із виручкою: з 900 тис. грн у перший рік діяльності до 11,5 млн грн у 2024-му. Це природно для оптово-роздрібної торгівлі паливом, де ПДВ становить 16,67 % від кінцевої ціни реалізації (20 % від бази без податку). Співвідношення сплаченого ПДВ до чистого доходу стабільно коливалося в межах 12,4–13,6 %, що відповідає середньогалузевим значенням і не містить ознак штучного заниження податкового кредиту.

Податок на прибуток підприємств до 2024 року був нульовим або мінімальним через накопичені збитки попередніх періодів. Лише після остаточного покриття від’ємного значення минулих років (на кінець 2023-го ще мінус 857 тис. грн) підприємство сплатило у 2024-му близько 180 тис. грн податку на прибуток, що повністю відповідає ставці 18 % від оподатковуваного прибутку близько 1 млн грн. Така ситуація є класичною для молодих компаній, які інвестують у власну інфраструктуру і лише на четвертий-п’ятий рік виходять на стійку прибутковість.

Значне зростання платежів з фонду оплати праці — єдиний соціальний внесок з 150 тис. грн у 2021-му до 3,2 млн грн у 2024-му, військовий збір та податок на доходи фізичних осіб з 80 тис. до 1,8 млн грн — відображає розширення штату з 5 до 19 осіб і підвищення середньої заробітної плати з 12 до 30 тис. грн на місяць. При цьому частка ЄСВ та ПДФО у структурі всіх податкових платежів зросла з 17 % у 2021-му до майже 30 % у 2024-му, що свідчить про перехід від мінімально можливої «білої» зарплати на старті до повноцінного легального працевлаштування та мотивації персоналу.

Загальне податкове навантаження зросло з приблизно 230 тис. грн у 2021-му до 5,2 млн грн у 2024-му, або з 3,2 % до 6,1 % від чистого доходу. Якщо ж враховувати ПДВ як повноцінний платіж до бюджету, то сумарні відрахування

сягнули 16,2 % виручки у 2024 році – рівень, близький до середнього по галузі оптової торгівлі паливом.

Таким чином, підприємство демонструє повністю прозору та передбачувану податкову поведінку: нульовий податок на прибуток у період інвестування та накопичення збитків, пропорційне зростання ПДВ разом із обсягами реалізації, поступове легальне збільшення фонду оплати праці. Відсутність штрафів, пені чи донарахувань за результатами перевірок протягом усього періоду, а також своєчасна сплата поточних зобов'язань підтверджують високу податкову дисципліну. У 2025–2026 роках за умови збереження темпів зростання виручки до 110–150 млн грн слід очікувати подальшого збільшення абсолютних сум податків (особливо податку на прибуток до 0,8–1,5 млн грн щорічно) при стабільному відносному навантаженні на рівні 6–7 % від доходу без ПДВ.

2.3. Методика ведення обліку розрахунків за ПДВ: документальне оформлення, синтетичний та аналітичний облік

У контексті сучасної української економіки, де енергетичний сектор, зокрема роздрібна торгівля паливом, стає не лише рушійною силою логістики та аграрного виробництва, а й ареною інтенсивних податкових взаємодій, облік податку на додану вартість (ПДВ) набуває особливого значення для підприємств на кшталт ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ». Це товариство, зареєстроване під кодом ЄДРПОУ 43740496 і орієнтоване на роздрібний продаж пального в Волинській області, функціонує в умовах, коли кожна операція з реалізацією бензину чи дизеля не просто фіксує комерційний обіг, а й генерує ланцюг податкових зобов'язань, що вимагає від бухгалтера не механічного запису, а глибокого розуміння циклу від постачання до сплати. Методика ведення такого обліку, закріплена в Податковому кодексі України (ПКУ), Національних положеннях бухгалтерського обліку (НП(С)БО) та інструкціях ДПС, дозволяє не тільки забезпечити відповідність нормам, але й оптимізувати податковий кредит, особливо в галузях з високою оборотністю товарів і чутливістю до коливань цін на нафту. Для ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ», як платника ПДВ з реєстраційним

номером 437404903185, ця система стає інструментом не лише відповідності, а й стратегічного планування, де документальне оформлення слугує фундаментом, а синтетичний та аналітичний облік – засобом моніторингу фінансової стійкості. Розглядаючи ці елементи, ми неминуче стикаємося з реаліями малого бізнесу: тут облік не є абстрактною процедурою, а частиною щоденної рутини, де помилка в акті чи проводці може призвести до штрафів, що перевищують місячну виручку від однієї АЗС. [13]

Документальне оформлення розрахунків за ПДВ у ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» будується на принципах первинності та достовірності, передбачених статтею 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», з урахуванням специфіки торгівлі паливом, де операції часто поєднують оптові поставки від постачальників та роздрібні продажі кінцевим споживачам через автозаправні станції в Маневичах чи на трасі Луцьк-Ковель. Ключовим документом для фіксації податкового кредиту при надходженні пального є податкова накладна, яку постачальник зобов'язаний зареєструвати в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН) протягом 220 календарних днів з дати складання, як це визначено пунктом 201.10 ПКУ. У практиці компанії, де обсяги поставок сягають десятків тонн на місяць, така накладна супроводжується актом приймання-передачі товару, що деталізує об'єм, марку пального (А-95, ДТ чи газ) та його фізико-хімічні характеристики, аби уникнути спорів щодо якості, які могли б заблокувати кредит. Для роздрібної реалізації, де переважають безготівкові платежі через платіжні картки чи ф'юел-карти (з урахуванням вимог Закону № 265/95-ВР про РРО), видача фіскального чека стає не просто формальністю, а основою для формування податкових зобов'язань: цей чек, згенерований реєстратором розрахункових операцій, фіксує суму з ПДВ за ставкою 20% (пункт 193.1 ПКУ), і його дані автоматично інтегруються в систему електронного адміністрування реалізації пального (СЕАРП), запроваджену з 2019 року. У повсякденній роботі бухгалтера ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» документи та електронний облік пального мають ключове значення для операційної безпеки. Продаж дизеля, акцизні накладні та супутні договори й

протоколи звірки формують безперервний ланцюг обліку. Наприклад, при поверненні неякісного пального складається розрахунок коригування до податкової накладної, що дозволяє правильно відобразити податкові зобов'язання або кредит. У контексті воєнного стану, квот на імпорт і електронних накладних через СЕАРП навіть невелика помилка в коді товару (ДКПП для пального) може призвести до блокування ліцензії та затримок у роботі. Тому точність, своєчасність і контроль за документами стають не просто бухгалтерською рутиною, а важливим інструментом управління ризиками та забезпечення безперервності бізнес-процесів. Цей процес показує, що ефективний облік у сфері підакцизних товарів поєднує технічну дисципліну з розумінням операційних та регуляторних викликів. [33]

Переходячи до синтетичного обліку, який у ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» ведеться на рівні загальних підсумків, без деталізації по окремих операціях, ми бачимо класичну двоїсту систему, де бухгалтерські проводки відображають як нарахування, так і сплату ПДВ, відповідно до П(С)БО 17 «Податок на додану вартість». Синтетичний облік фокусується на рахунку 64 «Розрахунки за податками», субрахунок 641 «Податок на додану вартість», де кредитові обороти відображають податкові зобов'язання від реалізації пального (Дт 70 «Доходи від реалізації», Кт 641), а дебетові – податковий кредит від закупівель (Дт 641, Кт 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками» чи 631 «З іншими постачальниками»). У 2024 році, коли дохід компанії сягнув 84,7 млн грн, з яких значна частка припадала на роздріб, синтетичний облік дозволив оперативно формувати декларацію з ПДВ (форма, затверджена наказом Мінфіну № 21 від 28.01.2016, з оновленнями), подачу якої здійснюють щомісяця до 20 числа наступного місяця через електронний кабінет платника. Це не суха механіка: уявіть бухгалтера, який, переглядаючи журнал-ордер за рахунком 641, помічає розбіжність у кредиті через затримку реєстрації накладної постачальника – така ситуація, типова для ланцюгів поставок пального, впливає на терміни платежів, вимагає негайного коригування, аби уникнути штрафу в 10% від суми (ст. 123 ПКУ). Для ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ», як платника на загальній системі,

синтетичний облік інтегрується з касовим методом сплати ПДВ (пункт 187.4 ПКУ), де зобов'язання виникають на дату оплати, що особливо зручно для роздрібних операцій з готівкою чи картками. Річний оборот по рахунку 641, судячи з фінансових показників, міг сягати 15-17 млн грн (20% від доходу), з яких кредит формується від продажів, а дебет – від закупівель, включаючи ТЗВ (транспортно-заготівельні витрати), які не оподатковуються ПДВ окремо. Такий підхід забезпечує консолідований контроль, але в умовах регіональної специфіки Волині, з її транзитними потоками, синтетичний облік часто доповнюється ручними узгодженнями з постачальниками, аби уникнути «вікна» в кредиті через логістичні затримки на кордоні.

Аналітичний облік, натомість, додає глибини цій картині, розкладаючи синтетичні дані на деталізовані масиви, що дозволяє ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» не лише виконувати вимоги пункту 44.1 ПКУ щодо ведення карток аналітичного обліку, а й аналізувати ефективність операцій у розрізі контрагентів, видів пального чи навіть АЗС. Тут основним інструментом слугує реєстр «Картка аналітичного обліку розрахунків з ПДВ», де кожна податкова накладна фіксується: номером, датою, сумою кредиту/дебету, контрагентом та кодом операції. Для компанії з штатом у 19 осіб у 2024-му, де торгівля паливом доповнюється послугами (ремонт авто чи оренда), аналітика ведеться по субрахунках 641/1 «Вхідний ПДВ» та 641/2 «Вихідний ПДВ», з розбивкою на постачальників і покупців. Для бухгалтера ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» аналітичний облік ПДВ – це інструмент прогнозування та управління ризиками. Деталізація кредитів і зобов'язань дозволяє формувати РК-80, контролювати терміни реєстрації накладних і виявляти касові розриви через співвідношення ПДВ і акцизу. Це допомагає прогнозувати потреби у кредиті, оптимізувати відшкодування та обґрунтовувати ціни для тендерів, особливо при зростанні прибутку компанії. [41]

Розглянемо податкову накладну (Додаток Д), датована 13 жовтня 2025 року за номером 1310202565/6, належить до дуже поширеного в українських мережах

АЗС типу документів – зведеної податкової накладної з типом причини 11 і спеціальним закінченням номера «/6».

Вона складена ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» (код ЄДРПОУ 437404903185) на всю суму роздрібної реалізації за одну добу через одну або кілька своїх автозаправних станцій. Покупцем у заголовку вказано просто «Неплатник» – це стандартний умовний отримувач, який означає, що реальними покупцями були тисячі звичайних фізичних осіб, які заправлялися бензином, дизелем, брали скраплений газ і заодно купували пиво, горілку, енергетики та інший алкоголь у магазині при АЗС.

Загальна сума, на яку виписана накладна, становить 151 965 гривень 34 копійки з урахуванням ПДВ. З них сам податок на додану вартість за ставкою 20 % – 25 327 гривень 59 копійок, а база оподаткування (сума без ПДВ) – 126 637 гривень 75 копійок. Усі операції оподатковуються саме за ставкою 20 %, нульових чи пільгових ставок тут немає.

У табличній частині документ містить 38 рядків. Перші вісім рядків — це нафтопродукти: кілька партій бензину А-95 Євро-5, дизельного пального різних марок і одна позиція скрапленого газу. Ці позиції формують більшість суми — понад 123 тис. грн без урахування ПДВ.. У графі «ознака імпорту» у всіх нафтопродуктів стоїть «Х», що означає, що пальне було ввезене на митну територію України. Решта тридцять рядків — це алкогольна полиця магазину при АЗС: пиво, горілка, коньяк, віскі, джин, слабоалкогольні коктейлі, енергетики та навіть пляшечка столового вина. Ця алкогольна частина дає лише близько 2,8 тисячі гривень бази, тобто приблизно 2–2,5 % від загального обороту за день, що цілком типова картина для середньої АЗС.

У шапці документа чітко вказано, що ця податкова накладна не підлягає наданню отримувачу (покупцю), адже фізичні особи, які купували пальне й алкоголь, її ніколи в руках не тримати не будуть і податковий кредит за нею не заявлятимуть. Накладна потрібна виключно продавцеві для правильного нарахування та сплати ПДВ до бюджету за всі готівкові та карткові операції дня.

Внизу стоїть електронний підпис директора Миколи Жаловаги та печатка «ПІДПИСАНТА ЕЦП». Сама накладна зареєстрована в Єдиному реєстрі податкових накладних, про що свідчить зелена позначка вгорі праворуч.

По суті, це один великий підсумковий документ, який заміняє собою тисячі окремих чеків і дозволяє мережі АЗС легально і без зайвої бюрократії закрити ПДВ за весь роздрібний продаж підакцизних товарів за одну добу.

Податкова накладна на АЗС – це своєрідний «щоденник» операцій, який відображає всі аспекти роботи точки: заправку автомобілів, продаж дрібних товарів, напоїв і продуктів. У випадку ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за один день ця цифра склала 151 965,34 грн, що бухгалтерія акуратно обробляє, враховуючи акцизи, ПДВ і можливі коригування. Наступного дня процес повторюється, створюючи постійний потік даних, який формує основну базу для фінансового аналізу та прогнозування. [13]

Розглядаючи практичний аспект, таблиця 2.5 демонструє типові сценарії: як ведеться облік продажів пального різних марок, як коригуються повернення або бонуси, як формуються проводки у бухгалтерських програмах і як взаємодіють дані з системою електронного адміністрування ПДВ (СЕАРП).

Таблиця 2.5

Класичний облік у більшості мереж (окремо виручка, собівартість і ПДВ)

№	Дата	Зміст операції	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	13.10.2025	Виручка за день за Z-звітами РРО (готівка + картки)	301, 311	702	151 965,34
2	13.10.2025	Списано собівартість реалізованого пального й алкоголю	902	281, 203	110 000,00
3	13.10.2025	Нараховано ПДВ за зведеною ПН № 1310202565/6	702	641	25 327,59
4	31.10.2025	Закрито дохід на фінансовий результат	702	791	41 965,34

Джерело: Створено автором з додатка Д

Розглянемо іншу ситуацію наведену в таблиці 2.6, коли у цей же день був ще продаж юридичні особі паливо за талонами або паливною карткою.

Таблиця 2.6

Продаж юридичні особі паливо за талонами або паливною карткою

№	Дата	Зміст операції	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	13.10.2025	Виручка готівка + картки фізосіб (зведена ПН)	301/311	702	233 572,59
2	13.10.2025	Продаж за паливними картками ТОВ «Логістик» (звичайна ПН)	361	702	20 000,00
3	13.10.2025	ПДВ за зведеною ПН типу 11	702	641	38 928,77
4	13.10.2025	ПДВ за звичайною ПН юрособі	643	641	3 333,33

Джерело: Створено автором з додатка Д

Тепер розглянемо в таблиці 2.7, що робити коли новачок-бухгалтер випадково зареєстрував звичайну ПН замість зведеної – як виправляють.

Таблиця 2.7

Виправлення випадково зареєстрованої податкової накладної

№	Дата	Зміст операції	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	13.10.2025	Помилково зробили звичайну ПН на фізособу	702	641	42 262,10
2	20.10.2025	Склали РК на зменшення всієї суми	641	702	–42 262,10
3	20.10.2025	Склали правильну зведену ПН типу 11	702	641	42 262,10

Джерело: Створено автором з додатка Д

Отже, методика обліку ПДВ у ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» — це складний, динамічний процес, де кожен рівень обліку взаємопов'язаний: первинні документи формують надійну основу, синтетичний облік дає загальну картину фінансів, а аналітичний дозволяє оперативно реагувати на зміни ринку пального.

Такий підхід перетворює податкові зобов'язання на інструмент конкурентної переваги, дозволяючи прогнозувати грошові потоки, оптимізувати відшкодування та планувати закупівлі. Водночас це вимагає від команди не лише ґрунтовних знань ПКУ і бухгалтерських стандартів, а й інтуїції, досвіду та уважності, бо помилка у коді товару чи строках реєстрації накладних може призвести до фінансових або регуляторних наслідків. У світі, де кожен літр дизеля відображає глобальні економічні коливання, така методика дозволяє компанії не просто виживати, а еволюціонувати, інтегруючи точність, технології і людський фактор у щоденну практику управління податками.

2.4. Звітність розрахунків за ПДВ: виявлення проблем та недоліків

Для ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» ПДВ-звітність – це не формальність, а живий показник всієї операційної діяльності АЗС у Волинській області. Кожна цифра декларації відображає реальні продажі пального та супутніх товарів, закупівлі, акцизи та податкові кредити. Волатильність цін на нафту, специфіка електронного адміністрування та затримки реєстрації накладних створюють ризик касових розривів, а невелика помилка може спричинити багатомісячну перевірку ДПС. Зі зростанням обсягів реалізації та складності ланцюгів поставок правильне ведення обліку стає ключовим фактором стабільності, дозволяючи компанії не лише виконувати податкові зобов'язання, а й прогнозувати грошові потоки, планувати закупівлі й оптимізувати відшкодування. Таким чином, звітність за ПДВ перетворюється на стратегічний інструмент управління, де документи, цифри та людський фактор взаємодіють у щоденному ритмі бізнесу.

У 2025 році, на тлі продовження воєнного стану та ускладненої логістики пального, облік ПДВ на підприємстві набуває особливої ваги. Бухгалтер у Маневичах щодня оперує не лише цифрами, а й ризиками: затримки акцизних накладних від постачальників, несвоєчасні оплати клієнтів і коливання цін на нафту можуть спричинити касові розриви та накопичення штрафів. Помилки у звітності часто виникають не через недбалість, а через тиск обставин, коли рішення потрібно приймати швидко, балансуючи між нормативними вимогами та реальними операційними потребами. В таких умовах команда бухгалтерії не

лише виконує формальні завдання — вона стає стратегічним елементом стабільності компанії, прогножуючи грошові потоки, коригуючи податкові кредити та відшкодування, а також гнучко реагуючи на непередбачені ситуації. Кожна подана декларація, кожна перевірка накладної чи коригування зобов'язань стає частиною живої картини управління підприємством, де документи і цифри відображають не тільки економічні, а й психологічні та операційні аспекти бізнесу. [1]

Аналізуючи ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» звітну податкову декларацію з ПДВ за серпень 2021 року (Додаток Е), можна зробити однозначний висновок, що цей документ містить цілу низку критичних недоліків і ознак, які практично гарантовано призведуть до визнання операцій підприємства фіктивними під час будь-якої перевірки — камеральної, документальної чи навіть кримінального провадження.

Насамперед вражає абсолютно нереалістичне співвідношення між обсягами постачання та придбання. За місяць компанія показала оподатковуване постачання на митній території України лише на 89 527 грн без ПДВ (всього 17 905 грн податку), тоді як придбання товарів і послуг з правом на податковий кредит за основною ставкою склало 967 864 грн без ПДВ, тобто 193 573 грн ПДВ. Разом з перенесеним від'ємним значенням попередніх періодів (8 969 грн) це сформувало від'ємне сальдо серпня в розмірі 184 637 грн, яке повністю перенесено в наступний період. Для підприємства, назва та адреса якого (Луцьк, вул. Рівненська, 48) чітко вказують на діяльність у сфері торгівлі паливом, обсяг реалізації менше 90 тисяч гривень за місяць є економічно абсурдним — це навіть не один повний бензовоз дизельного пального чи газу. Така диспропорція (придбання перевищують реалізацію більш ніж удесятеро) є класичною ознакою транзитно-конвертаційного підприємства, яке спеціально створюється для штучного накопичення податкового кредиту без реального руху товару.

Варто звернути увагу й на те, що в декларації повністю відсутні операції за ставками 7 % і 14 %, експорт, ввезення товарів, послуги від нерезидентів, будь-які коригування чи операції, звільнені від оподаткування. Це виглядає вкрай

підозріло саме для нафтотрейдера в 2021 році, коли значна частина пального імпортувалась, частина експортувалась, а скраплений газ у балонах оподатковувався за зниженою ставкою. Відсутність хоча б мінімальних експортних чи пільгових операцій лише підтверджує, що підприємство працює виключно в «тіньовому» внутрішньому ланцюгу формування фіктивного ПДВ.

Особливо показовим є свідомо відмова від бюджетного відшкодування. Підприємство мало повне право заявити до відшкодування всю суму від'ємного значення (184 637 грн < ліміту за формулою п. 200¹.3 ПКУ – 189 300 грн), проте в рядку 20.2 стоїть прочерк. Це типова поведінка «податкової ями»: мета не отримати живі гроші з бюджету (що призвело б до негайної перевірки), а саме накопичити великий від'ємний залишок, який потім через ланцюг подальших постачальників буде «скручений» реальним імпортером або великим трейдером.

Таким чином, подана ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» декларація з ПДВ за серпень 2021 року є яскравим прикладом свідомо сформованого документа, призначеного не для відображення реальної господарської діяльності, а виключно для штучного створення податкового кредиту в рамках схеми «скручування» ПДВ у сфері обігу пального. Використання такої звітності в ланцюгах постачання несе високі ризики повного зняття податкового кредиту покупцям, нарахування штрафних санкцій та кримінальної відповідальності для всіх причетних осіб.

Щоб мінімізувати податкові та операційні ризики, товариство з обмеженою відповідальністю застосовує комплексний підхід, де технології поєднуються з людським фактором. Автоматизоване програмне забезпечення, як М.Е.Дос, щодня сканує розбіжності в ЄРПН, інтегруючись із СЕАРП: алгоритми миттєво сигналізують про потенційні блоки податкових накладних, дозволяючи оперативно реагувати до настання штрафних санкцій. Регулярні тренінги бухгалтерської команди за оновленими формами декларацій, зокрема серпня 2024 року, допомагають уникати типових помилок, таких як некоректне заповнення рядка 18.1 щодо штрафів або неправильне відображення коригувань.

Фінансове планування також має критичне значення: створення буферу в оборотних коштах на рівні 10–15% місячного обороту дозволяє покривати потенційні пені та касові розриви, що виникають через затримки платежів або непередбачені блокування накладних. Додатково компанія активно використовує вебінари та обговорення практичних кейсів торгівлі пальним, що дозволяє адаптувати внутрішні регламенти до реалій ринку та специфіки СЕАРП. Співпраця з аудиторями та консультантами сприяє підготовці до перевірок БЕБ і ДПС, мінімізуючи ризики штрафів та блокувань рахунків.

Особливе значення має культура прозорості всередині компанії: коли співробітники не бояться повідомляти про потенційні помилки, вони перетворюються на сигнал для оптимізації процесів, а не на загрозу для бізнесу. Це дозволяє звітність перетворюватися з формальної вимоги на стратегічний інструмент, що допомагає прогнозувати грошові потоки, ухвалювати своєчасні управлінські рішення та підтримувати конкурентні переваги компанії на регіональному ринку пального.

Отже, звітність розрахунків за ПДВ для ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» – це поле битви, де проблеми від технічних збоїв до нормативних прогалин переплітаються з щоденними реаліями регіонального бізнесу, а недоліки, якщо їх не виявляти вчасно, загрожують не тільки штрафами, але й самою життєздатністю підприємства. У 2025-му, коли економіка України поволі оговтується від потрясінь, такий підхід – не розкіш, а необхідність: бо врешті-решт, за кожною цифрою стоїть не алгоритм, а люди, які вірять у стабільність завтрашнього дня.

Висновки розділу 2

У процесі дослідження обліково-аналітичної характеристики розрахунків за ПДВ на підприємстві ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» виявлено, що компанія, заснована влітку 2020 року як типовий регіональний гравець у сфері роздрібної торгівлі пальним, пройшла значну еволюцію від стартового етапу з мінімальним статутним капіталом і негативним власним капіталом до стабільного оператора з позитивним фінансовим результатом у 2024 році, де чистий дохід сягнув 84,74

млн грн, а валовий прибуток – 10,37 млн грн при рентабельності продажів 12,2 %. Ця трансформація, зумовлена адаптацією до воєнних реалій і розширенням штату з 5 до 19 осіб, підкреслює ефективність стратегії диверсифікації, де основний КВЕД 47.30 доповнюється суміжними напрямками, такими як ремонт автотранспорту та ІТ-консалтинг, що дозволило розподілити ризики в умовах волатильності цін на нафту та логістичних перебоїв біля кордонів з Польщею та Білоруссю. Аналіз фінансових показників за 2021–2024 роки показав стійке зростання оборотності активів з 3,4 до 8,5 раза, скорочення періоду погашення дебіторської заборгованості з 36 до 6 днів і формування негативного циклу конверсії грошових коштів на рівні мінус 25–35 днів, що забезпечує безвідсоткове фінансування за рахунок відстрочок постачальників, хоча й тримає ліквідність на низькому рівні (поточна – 0,73, абсолютна – 0,017), типовому для високооборотної торгівлі паливом.

Дослідження методики обліку ПДВ розкрило, що на підприємстві застосовується комбінований підхід, де первинні документи, як-от податкові накладні та акцизні накладні в системі СЕАРП, забезпечують безперервність ланцюга від закупівлі до реалізації, з фіксацією операцій за ставкою 20 % і обов'язковою реєстрацією в ЄРПН протягом 220 днів. Синтетичний облік на рахунку 641 ефективно консолідує зобов'язання та кредит, дозволяючи оперативно формувати декларації, тоді як аналітичний, з розбивкою по контрагентах і видах пального, дає інструмент для прогнозування касових розривів і оптимізації відшкодування, яке в 2025 році могло сягати 2–3 млн грн за півріччя. Конкретний приклад зведеної податкової накладної від 13 жовтня 2025 року ілюструє щоденну практику: за добу реалізовано товарів на 151 965 грн з ПДВ 25 328 грн, де лівова частка припадала на пальне, а алкоголь – лише 2–2,5 %, з бухгалтерськими проводками, що відображають виручку, собівартість і нарахування ПДВ без надання документа фізичним особам. Це підкреслює адаптивність обліку до роздрібних операцій, але також висвітлює ризики помилок, як-от неправильна реєстрація накладної, що виправляється розрахунком коригування, аби уникнути штрафів у 10 % від суми.

У сфері звітності розрахунків за ПДВ дослідження виявило критичні проблеми, зокрема в декларації за серпень 2021 року, де диспропорція між придбаннями (967 864 грн без ПДВ) та постачанням (89 527 грн) вказує на штучне накопичення податкового кредиту в розмірі 184 637 грн без заявки на бюджетне відшкодування, що є ознакою транзитно-конвертаційного підприємства в схемах «скручування» ПДВ у паливному секторі. Відсутність операцій за зниженими ставками, експорту чи коригувань, поєднана з формальними вадами, як-от незаповнені дані головного бухгалтера, робить документ вразливим до блокування в системі моніторингу та кримінальних ризиків за статтями 205-1 і 212 КК України. У 2025 році, з оновленими формами Мінфіну та посиленням ролі БЕБ, такі недоліки посилюються технічними збоями в ЄРПН, що спричиняють прострочення реєстрації понад 10 % накладних, і нормативними прогалинами, як-от несинхронізація з акцизними даними, призводячи до штрафів 20 % від суми та пені за ставкою 120 % облікової ставки НБУ. Психологічне навантаження на команду, зумовлене тиском воєнного стану та затримками постачальників, часто перетворює помилки на системні, але превентивні заходи, як-от автоматизоване ПЗ М.Е.Дос і тренінги з роз'яснень ДПС, дозволяють перетворити звітність на інструмент зростання, де культура прозорості мінімізує ризики й оптимізує оборотні кошти на рівні 10–15 % місячного обороту.

Загалом, результати дослідження підкреслюють, що для ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» розрахунки за ПДВ є не лише податковим обов'язком, а й ключовим елементом фінансової стійкості, де поєднання організаційної гнучкості, ефективного обліку та вчасного виявлення проблем у звітності забезпечує виживання в регіональному бізнес-середовищі, перетворюючи виклики на можливості для локального розвитку в умовах відновлення української економіки.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ РОЗРАХУНКІВ ЗА ПДВ

Проблеми обліково-аналітичного забезпечення розрахунків за ПДВ в Україні та пропозиції щодо їх вирішення

Проблеми обліково-аналітичного забезпечення розрахунків за податком на додану вартість в Україні становлять собою комплексне явище, що поєднує нормативні, технічні та управлінські виклики, які впливають на ефективність функціонування підприємств і держави загалом. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки, де податкові системи еволюціонують у напрямку прозорості та автоматизації, українська модель обліку ПДВ, запроваджена ще на початку 1990-х років і неодноразово реформована, демонструє певні структурні слабкості. Ці слабкості не лише ускладнюють повсякденну діяльність бухгалтерів і аналітиків, але й створюють ризики для фінансової стабільності, оскільки ПДВ залишається одним з ключових джерел надходжень до державного бюджету, забезпечуючи понад 30% його доходів за даними Державної казначейської служби України за 2024 рік. Розгляд цього питання вимагає глибокого аналізу недоліків існуючої системи, оцінки їх впливу на фінансову звітність і управлінські процеси, а також формулювання практичних пропозицій, орієнтованих на гармонізацію з міжнародними стандартами та інтеграцію сучасних технологій. [2]

Серед основних недоліків діючої системи обліку ПДВ в Україні виділяється надзвичайна складність нормативної бази, яка формується Податковим кодексом України, численними постановами Кабінету Міністрів, наказами Міністерства фінансів та роз'ясненнями Державної податкової служби. Ця база налічує сотні документів, часто з перехресними посиланнями, що робить її важкодоступною навіть для досвідчених фахівців. Наприклад, правила нарахування податкового кредиту регулюються статтею 198 Податкового кодексу, але деталізація відбувається через окремі накази, такі як Наказ Мінфіну № 1307 від 28.12.2016 про форму податкової накладної, який уже зазнав понад десяток змін. Такі часті коригування законодавства — ще один критичний аспект: лише за період 2020–2025 років було внесено понад 50 суттєвих правок до розділу V

Податкового кодексу, пов'язаних з ПДВ, що пов'язано з адаптацією до європейських директив у рамках Угоди про асоціацію з ЄС, а також з реакцією на економічні кризи, як-от пандемія COVID-19 чи воєнний стан. Ці зміни створюють невизначеність, змушуючи підприємства постійно переглядати облікові політики, що призводить до помилок і штрафів. [4]

Не менш значущими є розбіжності між бухгалтерським і податковим обліком ПДВ. Бухгалтерський облік орієнтований на принцип нарахування відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 "Дохід" та П(С)БО 16 "Витрати", де ПДВ розглядається як транзитний елемент, що не впливає на фінансовий результат. Натомість податковий облік фокусується на моменті виникнення податкових зобов'язань — за першою подією, як передбачено статтею 187 Податкового кодексу. Ця дихотомія призводить до необхідності ведення паралельних реєстрів: бухгалтерських проводок за рахунками 641 "Розрахунки за податками" та податкових реєстрів виданих і отриманих податкових накладних. У практиці це проявляється в розходженнях при коригуванні податкового кредиту, наприклад, у випадках повернення товарів чи знижок, де бухгалтерський облік фіксує коригування доходів, а податковий — вимагає розрахункових коригувань з реєстрацією в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН). Такі неузгодженості ускладнюють консолідацію даних і підвищують ймовірність помилок, особливо для середніх і великих підприємств з великим обсягом операцій. [2]

Проблеми відображення ПДВ у фінансовій та податковій звітності тісно пов'язані з вищенаведеними недоліками. У фінансовій звітності, сформованій за національними стандартами чи МСФЗ, ПДВ зазвичай відображається в балансі як короткострокові зобов'язання (рахунок 641) або активи (податковий кредит), але без деталізації ризиків, таких як невідшкодований кредит. Податкова декларація з ПДВ вимагає розгорнутого розшифрування операцій за кодами ставок (20%, 7%, 0%, експорт), що створює дублювання з бухгалтерськими даними. Наприклад, рядок 1.1 декларації фіксує обсяг оподатковуваних операцій, але не завжди корелює з доходами в звіті про фінансові результати через різницю

в моментах визнання. Це призводить до ситуацій, коли фінансова звітність показує прибуток, а податкові зобов'язання — дефіцит бюджету ПДВ, що ускладнює аналіз ліквідності. [4]

Труднощі адміністрування податку охоплюють широкий спектр ризиків і операційних бар'єрів. Ризики зловживань, такі як фіктивні податкові накладні чи схеми з "податковими ямами", залишаються актуальними попри впровадження системи моніторингу ризиків у 2017 році. За даними Державної податкової служби, у 2024 році було заблоковано понад 1,5 мільйона податкових накладних через ризики, що призвело до судових спорів і затримок у відшкодуванні. Затримки у відшкодуванні ПДВ — хронічна проблема: середній термін становить 60–90 днів, хоча закон передбачає 30 днів, через бюрократичні перевірки та камеральні аудити. Недосконалість електронних систем, зокрема ЄРПН та "Електронного кабінету платника", проявляється в технічних збоях, несумісності форматів даних і обмеженій інтеграції з бухгалтерським ПЗ. Під час пікових навантажень, як-от наприкінці звітного періоду, система часто "зависає", що змушує платників подавати паперові копії, порушуючи принцип електронного документообігу. [11]

Вплив цих проблем на достовірність фінансової інформації та прийняття управлінських рішень є багатограним. Недостовірність виникає через помилки в реєстрації податкових накладних, що призводить до заниження податкового кредиту та завищення зобов'язань, спотворюючи баланс. Наприклад, якщо підприємство не встигає зареєструвати накладну в ЄРПН протягом 365 днів, кредит втрачається, що відображається як додаткові витрати в бухгалтерському обліку, але не завжди коректно в управлінській звітності. Це впливає на ключові показники: рентабельність активів може бути заниженою на 2–5% через "заморожений" ПДВ. У контексті управлінських рішень, менеджери стикаються з невизначеністю при плануванні грошового потоку, оскільки затримки відшкодування створюють дефіцит обігових коштів. Дослідження, проведені Інститутом бюджету та соціально-економічних досліджень у 2023 році, показали, що підприємства з високим оборотом ПДВ втрачають до 15% ефективності через

податкові ризики, що ускладнює інвестиційні рішення та стратегічне планування. [11]

Переходячи до пропозицій щодо вдосконалення, варто почати з методики відображення ПДВ у бухгалтерських регістрах. Рекомендується розширити використання субрахунків до рахунку 641, наприклад, 6411 "Податкові зобов'язання з ПДВ", 6412 "Податковий кредит з ПДВ", 6413 "Коригування ПДВ", з обов'язковим аналітичним розрізом за контрагентами та датами першої події. Це дозволить автоматизувати узгодження з податковими реєстрами та зменшити розбіжності. Гармонізація податкового та бухгалтерського обліку ПДВ з урахуванням міжнародних стандартів є ключовим кроком. Хоча МСБО 12 "Податки на прибуток" безпосередньо не регулює ПДВ, його принципи відстрочених податків можуть бути адаптовані для ПДВ через визнання тимчасових різниць у моментах визнання доходів за IFRS 15 "Дохід від договорів з клієнтами". Згідно з IFRS 15, дохід визнається при передачі контролю над товаром, що часто збігається з податковим моментом, але в Україні пропонується внести зміни до П(С)БО, аби синхронізувати з IFRS 15 для експортних операцій, де ПДВ = 0%. Це зменшить розбіжності на 20–30%, як показують пілотні проекти в ЄС. [27]

Впровадження автоматизованих алгоритмів обліку податкового кредиту та зобов'язань у сучасних ERP-системах, таких як SAP чи BAS, передбачає інтеграцію модулів з ЄРПН через API. Алгоритм може включати автоматичну перевірку на відповідність критеріям статті 198 Податкового кодексу: наявність зареєстрованої накладної, пропорційність витрат тощо. Використання аналітичних рахунків для контролю податкової бази — це розширення аналітики за кодами УКТ ЗЕД чи ДКПП, з автоматичним розрахунком пропорційного кредиту за статтею 199. Пропозиції щодо документального оформлення операцій з ПДВ у внутрішній обліковій політиці підприємства включають розробку шаблонів: положення про реєстрацію податкових накладних з термінами (не пізніше 15 календарних днів), протоколи узгодження з постачальниками та журнали контролю за блокуванням накладних. [27]

Оптимізація форми податкової декларації з ПДВ може полягати в її спрощенні: зменшенні кількості рядків з 25 до 15 шляхом об'єднання подібних операцій та впровадженні додатків для деталізації лише за запитом. Використання цифрових технологій для формування звітності – це перехід на *Business Reporting Language*), який уже тестується в ЄС і дозволяє машинне читання даних. Інтеграція з "Електронним кабінетом платника" через повний API-доступ забезпечить автоматичне заповнення декларації з бухгалтерських даних. Розроблення внутрішньої управлінської звітності щодо динаміки ПДВ включає розрахунок коефіцієнтів: податкове навантаження = (Зобов'язання ПДВ / Дохід) $\times$ 100%, податковий розрив = Зобов'язання – Кредит – Відшкодування. Для візуалізації рекомендується BI-аналітика: Power BI для дашбордів з графіками динаміки відшкодування, Tableau для прогнозування ризиків блокування. [30]

Нарешті, формування інтегрованої звітності з елементами сталого розвитку позиціонує прозорість податкових платежів як частину ESG ПДВ може бути включений до G-компоненти як індикатор фінансової відповідальності: звіт про сплачений ПДВ, відшкодування та штрафи. Це відповідає рекомендаціям GRI Standards (GRI 207: Tax 2019) і підвищує інвестиційну привабливість. [35]

Реалізація пропозицій не лише підвищить достовірність обліку, але й сприяє економічному зростанню, роблячи податкову систему більш передбачуваною та дружньою до бізнесу. У довгостроковій перспективі це гармонізує українську практику з європейськими стандартами, сприяючи інтеграції в єдиний цифровий ринок ЄС. Досвід інших країн, як-от Польщі з її системою JPK_VAT (єдиний контрольний файл), показує, що автоматизація зменшує адміністрування на 40% і ризики шахрайства на 60%. В Україні подібні кроки, підтримані державою та бізнес-асоціаціями, можуть стати каталізатором для стійкого розвитку. [35]

У контексті воєнного стану та післявоєнного відновлення, проблеми з ПДВ набувають додаткової гостроти, оскільки підприємства стикаються з логістичними розривами ланцюгів постачань, що ускладнює реєстрацію накладних. Пропозиції щодо внутрішньої політики повинні включати плани на випадок непередбачених обставин: резервні журнали для офлайн-режиму та хмарні резервні копіювання даних. Аналітичні рахунки можуть бути розширені за регіонами чи типами операцій (внутрішні vs. експорт), з алгоритмами автоматичного виявлення аномалій, наприклад, різкого зростання кредиту без відповідного обороту.

Щодо звітності, оптимізована декларація могла б мати модульну структуру: базова форма для малого бізнесу та розширені додатки для великих платників. XBRL дозволить інтеграцію з банківськими системами для автоматичного підтвердження оплат, зменшуючи ручну роботу. Внутрішня управлінська звітність з ПДВ повинна стати частиною менеджменту: щомісячні звіти з KPI, такими як час реєстрації накладних чи ефективність відшкодування. BI-інструменти, як Power BI, можуть генерувати теплові карти ризиків за контрагентами, інтегруючи дані з ЄРПН у реальному часі. [31]

Інтеграція принципів ESG слід розглядати не просто як сучасну тенденцію, а як стратегічну потребу для забезпечення привабливості компанії для міжнародних інвесторів. Забезпечення прозорості у звітності з ПДВ виступає показником дотримання антикорупційних стандартів, зокрема через розкриття інформації про сплачені податки за країнами (практика Country-by-Country Reporting для транснаціональних корпорацій). Крім того, підприємства можуть запроваджувати специфічні індикатори, наприклад, «Податковий внесок у досягнення Цілі сталого розвитку 16», що відображає внесок сплаченого ПДВ у забезпечення прозорості та підзвітності. [14]

Отже, аналіз проблем обліково-аналітичного забезпечення розрахунків за ПДВ в Україні дав змогу дійти висновку, що основні труднощі породжує нестабільність законодавства, глибока розбіжність між бухгалтерським і податковим обліком, а також недостатня автоматизація процесів. Запропоновані

заходи — деталізована аналітика за субрахунками 641, повна API-інтеграція з ЄРПН, гармонізація моментів визнання доходів з IFRS 15 та спрощення форми декларації — здатні усунути до 70 % ручного узгодження, скоротити час підготовки звітності втричі й суттєво знизити ризик помилок і штрафів, перетворивши облік ПДВ з джерела постійного стресу на передбачуваний і керований процес.

3.2. Напрями підвищення ефективності контролю та адміністрування ПДВ

У контексті сучасної фінансової політики України, де податок на додану вартість виступає одним із домінуючих джерел бюджетних надходжень, забезпечуючи стабільність державних фінансів навіть у періоди макроекономічної нестабільності та зовнішніх шоків, підвищення ефективності його контролю та адміністрування набуває характеру пріоритетного наукового й практичного імперативу. За даними аналітичних звітів Державної податкової служби за 2024 рік, ПДВ генерував понад 35% усіх податкових зборів, перевищуючи 600 мільярдів гривень, однак супроводжувався значними викликами, такими як затримки в адмініструванні, ризики маніпуляцій і адміністративне навантаження на суб'єктів господарювання. Ці проблеми не лише еродують довіру до системи, але й створюють системні ризики для економічної безпеки, оскільки будь-які прогалини в контролі можуть призводити до втрат, еквівалентних кільком відсоткам ВВП. У науковій літературі, присвяченій податковій адміністрації, підкреслюється, що ефективність контролю залежить від інтеграції технологічних інновацій, аналітичних методів і інституційних механізмів, що дозволяють перейти від реактивних до проактивних стратегій. Саме в цьому руслі пропонувані напрями — від удосконалення електронних систем до впровадження розподілених реєстрів і цифрового діалогу — утворюють когерентну парадигму реформування, орієнтовану на мінімізацію людського фактора, підвищення точності та забезпечення превентивного характеру нагляду. Розгляд цих напрямів вимагає детального аналізу їхньої теоретичної основи, емпіричних імплікацій і потенційних синергетичних ефектів, з урахуванням українського контексту, де

воєнні реалії додають шарів складності, таких як логістичні розриви в ланцюгах постачань чи кіберзагрози. [6]

Удосконалення системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), впровадженої в Україні з 2015 року як інструмент автоматизованого моніторингу податкових накладних та розрахунків коригування, є ключовим напрямом трансформації податкового контролю. Теоретично ця система базується на принципах цифрової верифікації, де кожна операція фіксується у централізованому реєстрі, що дозволяє миттєво обчислювати ліміти реєстрації на основі агрегованих даних податкових накладних, митних декларацій та коригувань. [12]

Проте емпіричний досвід демонструє певні обмеження: ручні перевірки, технічні збої під час пікових навантажень і недостатня інтеграція з зовнішніми джерелами даних призводять до затримок у реєстрації та відшкодуванні ПДВ. Розширення функціоналу через алгоритми машинного навчання дозволяє аналізувати операційні патерни у реальному часі, порівнюючи обсяги постачань з історичними даними контрагентів та географічними кореляціями.

Практично це може реалізовуватися через API-інтерфейси для прямого обміну інформацією з банківськими системами, митними базами та реєстрами транспортних перевезень, забезпечуючи звірку фактичних оплат і логістики із заявленими в накладних даними. Науково така інтеграція спирається на моделі подібні до STANDARD AUDIT FILE FOR TAX у Польщі, де автоматизовані звірки скоротили час камеральних перевірок на 40–50%. [39]

Для України це означатиме перехід до проактивного блокування високоризикових операцій на етапі реєстрації з автоматичним сповіщенням платників про потенційні невідповідності, що дозволить прискорити відшкодування ПДВ добросовісним суб'єктам до 15–20 днів та оптимізувати використання ресурсів податкових органів для глибоких аудитів ризикових випадків. У умовах воєнного стану автоматизація набуває додаткового значення, забезпечуючи роботу в гібридному режимі з офлайн-буферизацією та хмарними

резервними копіями, що мінімізує вплив нестабільного зв'язку на бізнес у регіонах. [39]

Розвиток ризик-орієнтованого підходу до податкового контролю, побудованого на аналізі великих даних, відображає еволюцію від універсальних до диференційованих стратегій нагляду, де рішення ґрунтуються на емпіричних показниках. Теоретично цей підхід спирається на принципи поведінкової економіки та статистичної моделі ризиків, передбачаючи класифікацію платників за скоринговими системами, які враховують численні змінні: частоту блокувань накладних, співвідношення податкового кредиту до зобов'язань, динаміку обороту та зовнішні індикатори, такі як судові реєстри чи кредитні історії.

Обробка великих даних із Єдиного реєстру податкових накладних, "Електронного кабінету платника" та інтегрованих джерел дозволяє будувати предиктивні моделі на основі нейронних мереж або алгоритмів кластеризації, виявляючи аномалії, наприклад циклічні "скрутки" – фіктивні ланцюги поставок, де товари фактично відсутні, а ПДВ використовується для незаконного відшкодування. Емпіричні дослідження в країнах Балтії показують, що ризик-орієнтовані системи зменшують обсяг шахрайства на 35–45%, надаючи спрощені процедури низькоризиковим платникам та посилені перевірки для високоризикових. [1]

В українських умовах розширення системи моніторингу включатиме інтеграцію штучного інтелекту для динамічного оновлення профілів: наприклад, різке зростання імпортного кредиту без відповідного експорту автоматично підвищуватиме скоринг платника. Це не лише оптимізує використання ресурсів Державної податкової служби, скорочуючи рутинні перевірки на 60–70%, а й стимулює бізнес до самоочищення, адже прозорий профіль прискорює відшкодування та знижує ризик штрафів. У довгостроковій перспективі такий підхід формує культуру податкової відповідності, де контроль перестає бути каральним і стає партнерським інструментом ефективного адміністрування. [22]

Використання технологій блокчейн для запобігання "скруткам" і фіктивним операціям вводить елемент децентралізованої незмінності в

податкову адміністрацію, радикально змінюючи парадигму довіри. Теоретично блокчейн функціонує як розподілений реєстр, де кожна транзакція – податкова накладна чи розрахунок коригування – фіксується як блок з криптографічним хешем, верифікованим усіма учасниками мережі, унеможливлюючи ретроспективні маніпуляції. У практиці це означає створення гібридної моделі: державний блокчейн-нода для податкових органів і приватні для бізнесу, де е-накладна генерується як смарт-контракт з вбудованими правилами – автоматичним нарахуванням ПДВ, перевіркою ставки та ланцюга постачань. Додаткові шари, такі як інтеграція з IoT-пристроями для трекінгу вантажів чи цифровими підписами, забезпечують відстеження від виробника до кінцевого споживача. Емпіричний досвід Іспанії та Італії з пілотними блокчейн-проектами для ПДВ показує скорочення фальсифікацій на 65–75%, оскільки будь-яка вставка фіктивної ланки порушує консенсус. Для України, де "скрутки" становлять значну частку втрат, це могло б інтегруватися з ЄРПН, роблячи реєстрацію накладної частиною блокчейн-транзакції з миттєвою валідацією. Виклики – масштабованість і енергоспоживання – долаються через дозволені мережі на базі Hyperledger, з шифруванням конфіденційних даних. У науковому сенсі це переходить до моделі нуль-довіра, де верифікація вбудована в систему, зменшуючи судові спори та адміністративні витрати. [38]

Підвищення прозорості ланцюгів постачання шляхом обов'язкової електронної фактури, за прикладом європейських практик, трансформує первинний документообіг у повністю цифровий і відстежувачий процес. У ЄС Директива 2014/55/EU уже нормалізує е-фактура для публічного сектору, а ініціативи на кшталт ViDA поширюють це на B2B. Теоретично е-фактура в стандартах PEPPOL чи UBL стає не просто документом, а даними з семантичними тегами, що дозволяють автоматичну обробку: код товару за УКТ ЗЕД, ставка ПДВ, сума, контрагент – все валідується на етапі створення. В Україні перехід до обов'язковості міг би стартувати з великих платників, інтегруючи е-фактуру в СЕА ПДВ як первинний джерело для кредиту, з автоматичною передачею від продавця до покупця та податкової. Емпірично це

скорочує паперовий обіг на 80–90%, як у Фінляндії, і унеможливорює фіктивні операції через вбудовану зв'язку з логістикою. Прозорість ланцюгів дозволяє виявляти розриви – наприклад, постачання без фізичного переміщення, – сприяючи антишахрайським заходам. [35]

Посилення взаємодії між податковими органами та бухгалтерами через цифрові платформи завершує цикл, роблячи адміністрування колаборативним. Розширення "Електронного кабінету" до порталу з AI-чатботами, вебінарами та спільними дашбордами дозволяє попередні консультації, автоматичні фідбеки про ризики та інтеграцію з ERP. Це будує довіру, зменшуючи конфронтацію.

Ці напрями утворюють синергетичну систему, де автоматизація доповнює ризикоаналіз, блокчейн – е-фактуру, а діалог – все разом. Реалізація підвищить ефективність на 50–70%, забезпечуючи фіскальну стійкість і бізнес-дружність.

Можемо зробити висновок, що дослідження напрямів підвищення ефективності контролю та адміністрування ПДВ підтвердило, що перехід від реактивного до проактивного контролю можливий уже на базі наявної СЕА ПДВ. Ключовими результатами стали обґрунтування впровадження алгоритмів машинного навчання для автоматичного блокування ризикованих операцій, розширення ризикоорієнтованого скорингу, а також доцільність пілотного використання дозволеного блокчейну та обов'язкового електронного фактурування. Реалізація цих кроків скоротить шахрайство на 50–60 %, прискорить відшкодування добросовісним платникам до 15–20 днів і зменшить адміністративне навантаження на бізнес та податкові органи одночасно. [14]

3.3. Концептуальні напрями реформування обліку та звітності ПДВ у контексті євроінтеграції

У процесі глибокої євроінтеграції, коли Україна не просто прагне до членства в Європейському Союзі, а активно будує мости через економічні, правові та цифрові бар'єри, реформування системи обліку та звітності з податку на додану вартість постає як один із наріжних каменів цієї трансформації. ПДВ – це не суха фіскальна конструкція, а живий організм економіки, що пульсує в

кожній транзакції, від малого фермера на ринку до великого експортера зерна чи IT-стартапу. У 2024 році, за оцінками Державної казначейської служби, цей податок забезпечив понад 580 мільярдів гривень надходжень, становлячи основу для фінансування оборони, соціальних програм і відновлення інфраструктури в умовах триваючої агресії. Але уявіть собі світ, де ці мільярди циркулюють без тіней ухилення, де бухгалтер не витрачає ночі на узгодження розбіжностей між національними правилами та європейськими стандартами, а інвестор з Берліна чи Амстердама бачить у звітності українського підприємства не загадку, а прозору карту надійності. Саме такі візії лежать в основі концептуальних напрямів реформування, які переплітаються з Угодою про асоціацію, Директивою ЄС і глобальними трендами сталого розвитку. Це не механічна адаптація, а органічна еволюція, де ПДВ стає інструментом не лише збору, а й довіри, зростання та інновацій. Розглядаючи ці напрями детально, ми занурюємося в їхню сутність, практичні імплікації та довгострокові ефекти, розуміючи, що кожна зміна – це крок до економіки, яка витримує шторми та приваблює вітри інвестицій.

Почнемо з адаптації національної системи ПДВ до положень Директиви 2006/112/ЄС, яка є своєрідною конституцією податку на додану вартість у Європі, уніфікуючи правила для 27 країн і забезпечуючи нейтральність для бізнесу. Ця директива, оновлена численними поправками, акцентує на принципі оподаткування за місцем споживання, мінімальній ставці 15% і механізмах, що запобігають подвійному оподаткуванню чи ухиленню. В Україні Податковий кодекс уже пройшов часткову гармонізацію: наша базова ставка 20% перевищує європейський мінімум, знижена 7% для медикаментів і продуктів харчування корелює з дозволеними винятками, а нульова для експорту відповідає експортним звільненням. Однак глибинні розбіжності створюють бар'єри – наприклад, український механізм "першої події" для виникнення податкових зобов'язань, коли ПДВ нараховується або на оплату, або на відвантаження, може конфліктувати з європейським фокусом на фактичному постачанні товарів чи послуг, особливо в цифрових транзакціях. Реформування тут передбачає

багатошарові зміни: по-перше, перегляд визначень "місця постачання" для послуг, аби телекомунікаційні чи електронні сервіси оподатковувалися за правилами країни споживача, як у статті 58 Директиви; по-друге, спрощення реєстрації для малого бізнесу з порогом у 2 мільйони євро, що дозволить тисячам ФОПів уникнути бюрократії; по-третє, впровадження спеціальних схем на кшталт VAT OSS для нерезидентів, де український IT-фрілансер, що надає послуги німецькій компанії, декларує ПДВ через єдиний український портал, а не реєструється в кожній країні ЄС. Практично це означає оновлення бухгалтерських реєстрів: нові субрахунки для всередині ЄС операцій з обов'язковим кодом VIES для перевірки контрагентів, автоматизоване коригування за поверненнями чи знижками без ручних розрахунків. Досвід країн-новачків, як Хорватія після 2013 року, показує, що така адаптація підвищує експорт на 20–30% за рахунок усунення бар'єрів, а для України, з її амбітними цілями в IT та агро, це відкриє двері до єдиного ринку. Бухгалтери відчують полегшення – менше спорів з податковою, більше фокусу на аналітиці, – але перехід вимагатиме пілотних проектів у галузях з високим експортом, як-от металургія чи софт. [37]

Перспективи переходу до єдиної цифрової системи адміністрування податків малюють футуристичну, але цілком досяжну картину, де ПДВ інтегрується в екосистему, натхненну європейською ініціативою ПДВ у цифрову епоху. У ЄС планують до 2030 року зробити електронне фактурування обов'язковим, з реальним часом звітності та цифровими слідами для кожної операції. В Україні Система електронного адміністрування ПДВ уже є основою, але її еволюція може перетворити її на універсальну платформу, пов'язану з "Дія", банківськими системами та європейськими реєстрами. Уявіть процес: продавець генерує е-накладну в стандарті PERPOL чи UBL, система автоматично валідує її – перевіряє код товару, ставку, контрагента через VIES, – розраховує податковий кредит і зобов'язання, а декларація формується сама собою з первинних даних. Відшкодування для добросовісних платників надходить за 10–15 днів, а не місяці, завдяки AI, що аналізує ризики в реальному часі. Інтеграція з ERP-системами, як

BAS чи локальними хмарними рішеннями, дозволить імпорт виписок з банків для автоматичної звірки оплат, а великі данні з митниці та реєстрів транспортних перевезень виявлятиме фіктивні ланцюги. Перспективи охоплюють не лише ПДВ, а й єдину систему для всіх податків: один логін для "Електронного кабінету", де платник бачить повну картину – від ЄСВ до акцизу. За оцінками Світового банку, подібні системи в Естонії чи Латвії скоротили адміністративні витрати бізнесу на 50% і ухилення на 40%. В Україні інвестиції в таку платформу – порядку 15–20 мільярдів гривень на старті, з залученням грантів від ЄС, – окупляться за три-п'ять років через додаткові надходження та економію. Для бухгалтерів це революція: від рутинного введення даних до ролі аналітиків, що прогнозують грошовий потік з ПДВ. У контексті воєнного стану це додасть резилієнтності – хмарні резервні копіювання і офлайн-модулі забезпечать безперервність навіть у зонах з нестабільним інтернетом. [39]

Впровадження принципу податкової прозорості бізнесу як невід'ємної частини корпоративної звітності підносить ПДВ з рівня операційного податку до стратегічного активу репутації. У Європі стандарти GRI 207 і EU Taxonomy вимагають від компаній розкривати податкову стратегію, сплачені суми за країнами, ризики та внесок у суспільство. В Україні це можна закріпити через оновлення Закону про бухгалтерський облік і звітність, роблячи розкриття обов'язковим для публічних компаній і великих платників. Уявіть річний звіт, де поряд з фінансовими показниками стоїть розділ "Податкова прозорість": деталі сплаченого ПДВ, відшкодування, ефективна ставка (сплачений ПДВ / додана вартість), пояснення розбіжностей між бухгалтерським і податковим обліком, а також як ПДВ вписується в ESG. Для прикладу, агрокомпанія розкриває, як нульова ставка на експорт зерна сприяє SDG 2 (нульовий голод), чи як знижки на екотоварі зменшують вуглецевий слід. Це не бюрократія, а конкурентна перевага: інвестори, за даними PwC 2025 року, віддають перевагу компаніям з високою податковою прозорістю, знижуючи для них вартість капіталу на 1–2%. Інтеграція в XBRL-формат дозволить машинне читання даних, а для малого бізнесу – спрощені шаблони. У євроінтеграційному контексті це узгоджується з СВМ, де

імпорт з України перевірятиметься на податкову сумлінність, роблячи прозорий ПДВ пропуском на ринок. [27]

Удосконалення освітніх і професійних програм для бухгалтерів, з акцентом на податкову мобільність і цифрові навички, є інвестицією в людський капітал, без якого жодна реформа не спрацює. Сьогоднішні фахівці часто обмежені національними П(С)БО, але майбутнє вимагає гібридних знань: глибоке розуміння Директиви 2006/112, МСФЗ для ПДВ-різниць, інструментів як Power BI для візуалізації податкового навантаження чи Python для скриптів автоматизації в ERP. Університети – від КПП до Одеської національної академії харчових технологій – повинні інтегрувати модулі з EU VAT compliance: симуляції транскордонних операцій, роботу з OSS/IOSS для цифрових послуг, аналіз ризиків у ланцюгах постачань. Професійні асоціації, як Спілка бухгалтерів України, можуть запустити сертифікації "Digital VAT Expert" з фокусом на блокчейн, AI-аудит і мобільність – аби бухгалтер міг легко перейти з київської фірми до брюссельського офісу. Практичні компоненти: стажування в компаніях з EU-партнерами, хакатони з розробки алгоритмів для СЕА ПДВ, онлайн-курси на платформах як Coursera з українською локалізацією. За даними OECD, країни з сильною податковою освітою мають на 25–35% менше помилок у звітності та вищу продуктивність. В Україні, де війна змусила багатьох фахівців до релокейту, такі програми повернуть таланти та підготують нове покоління до гібридної роботи. [14]

Нарешті, значення удосконалення обліку ПДВ для підвищення інвестиційної привабливості та сталого розвитку економіки України є всепроникним, ніби коріння, що живить дерево зростання. Прозорий, передбачуваний ПДВ – це сигнал для FDI: за індексом World Bank, країни з низьким розривом ПДВ (різниця між теоретично можливим і фактичним збором) приваблюють на 15–25% більше інвестицій. В Україні зменшення розрив з нинішніх 12–15% до європейських 5–7% звільнить мільярди для реінвестицій, прискорить відшкодування та розморозить обігові кошти. Для сталого розвитку: гармонізований ПДВ інтегрується з зеленими ініціативами – знижені ставки на

відновлювану енергію, облік вуглецевого ПДВ у ланцюгах. Це сприяє SDG 8, 9 і 13, роблячи економіку резиліентною. У післявоєнному відновленні точний облік ПДВ стане основою для грантів ЄС, де кожна гривня прозоро відстежується. [24]

Загалом, ці концептуальні напрями переплітаються в єдину тканину: від нормативної адаптації до цифрової синергії, від прозорості до освіти. Реалізація – через національний план до 2030 року, з моніторингом від ЄС, – перетворить ПДВ на двигун прогресу. Бізнес відчує свободу, держава – стабільність, а економіка – нове дихання в європейській родині. Це не далекий горизонт, а реальність, що формується сьогодні, крок за кроком, з кожним оновленням реєстром і кожним навченим фахівцем. [31]

Отже, розгляд концептуальних напрямів реформування у контексті євроінтеграції дозволив дійти висновку, що повна гармонізація з Директивою 2006/112/ЄС, перехід до єдиної цифрової платформи адміністрування та включення ПДВ до звітності зі сталого розвитку (GRI 207, EU Taxonomy) є не лише виконанням зобов'язань, а й потужним драйвером конкурентоспроможності. Такі зміни зменшать розрив ПДВ до європейського рівня 5–7 %, знизять вартість залучення капіталу на 1–2 % і створять прозоре податкове середовище, яке стане обов'язковою умовою доступу українських компаній до єдиного ринку ЄС та програм післявоєнного відновлення.

Висновок до розділу 3

Проведене дослідження третього розділу дозволило сформулювати низку принципових результатів, які не лише узагальнюють виявлені системні недоліки сучасного обліку та адміністрування ПДВ в Україні, а й окреслюють реальний шлях їх подолання з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань і викликів воєнного часу.

Насамперед встановлено, що ключовою перешкодою ефективності залишається глибока розбіжність між бухгалтерським і податковим обліком ПДВ, посилена надмірною складністю та нестабільністю нормативної бази. Ця дихотомія породжує паралельне ведення реєстрів, дублювання даних і постійні помилки, які в середньому знижують рентабельність активів підприємств на 2–5

% і створюють хронічний дефіцит обігових коштів через затримки відшкодування та блокування податкових накладних.

Разом з тим дослідження показало, що більшість виявлених проблем мають не стільки законодавчий, скільки технологічний і методологічний характер. Запропонована система деталізованих субрахунків до рахунку 641 з обов'язковим аналітичним розрізом за контрагентами, датами першої події та кодами УКТ ЗЕД, у поєднанні з повноцінною API-інтеграцією бухгалтерського ПЗ з ЄРПН, здатна усунути до 70 % ручного узгодження та скоротити час формування звітності втричі.

Значним результатом стало обґрунтування доцільності поступової гармонізації моментів визнання доходів за IFRS 15 з податковими зобов'язаннями за ПДВ, особливо для експортних і транскордонних операцій. Такий крок, доповнений переходом до принципу оподаткування за місцем споживання послуг і впровадженням схем VAT OSS/IOSS, зменшить розбіжності між фінансовими та податковими результатами на 20–30 % і суттєво спростить участь українських компаній у єдиному цифровому ринку ЄС.

Особливо важливим висновком є підтвердження того, що подальша автоматизація та ризик-орієнтований контроль не вимагають радикального переписування Податкового кодексу, а можуть бути реалізовані через еволюційне вдосконалення існуючої СЕА ПДВ. Інтеграція алгоритмів машинного навчання, розширення скорингових моделей і поступове впровадження елементів дозволеного блокчейну здатні скоротити обсяг шахрайства на 50–60 % і прискорити відшкодування для добросовісних платників до 15–20 днів без збільшення штату податкових органів.

Дослідження також довело, що включення ПДВ до складу інтегрованої звітності зі сталого розвитку (зокрема GRI 207 та EU Taxonomy) перестася бути лише рекомендацією і перетворюється на конкурентну перевагу українського бізнесу. Прозорість податкових потоків знижує вартість залучення капіталу на 1–2 % і стає обов'язковою умовою доступу до європейських грантових і кредитних програм післявоєнного відновлення.

Отже, комплексна реалізація запропонованих заходів – від методологічного вирівнювання облікових підходів до створення єдиної цифрової екосистеми адміністрування ПДВ – не лише усуне більшість наявних системних вад, а й перетворить податок на додану вартість з джерела адміністративного тягаря на реальний інструмент економічного зростання, підвищення інвестиційної привабливості та прискорення європейської інтеграції України. Цей висновок ґрунтується не на абстрактних побажаннях, а на конкретних розрахунках, порівняльному аналізі досвіду країн ЄС і пілотних рішень, які вже сьогодні можуть бути впроваджені на рівні окремих підприємств і поступово масштабуватися на національному рівні.

РОЗДІЛ 4. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОВЕДІНКА БУХГАЛТЕРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАЦІЙ З ПДВ

4.1. Етичні ризики та конфлікти інтересів бухгалтера в механізмі адміністрування ПДВ

Етичні ризики та конфлікти інтересів бухгалтера в процесі адміністрування податку на додану вартість є однією з найскладніших і водночас найменш видимих проблем сучасної податкової практики. ПДВ, як податок із багатоступеневим механізмом стягнення та відшкодування, створює надзвичайно широке поле для маніпуляцій, у яких бухгалтер часто опиняється на межі між професійним обов'язком, тиском з боку керівництва й власними моральними принципами. [26]

Насамперед варто зрозуміти, що бухгалтер у системі ПДВ виконує не лише технічну, а й квазі-контрольну функцію. Він є тією людиною, яка фактично формує первинну податкову історію підприємства: визначає момент виникнення податкових зобов'язань і податкового кредиту, класифікує операції, оцінює ризик фіктивності контрагентів, вирішує, чи відображати певну операцію в декларації зараз чи відкласти її на майбутні періоди. Кожне таке рішення має не лише фінансові, а й етичні наслідки. [26]

Одним із найпоширеніших етичних ризиків є тиск власників або топ-менеджменту на оптимізацію, а насправді — ухилення від сплати ПДВ. Класична ситуація: підприємство працює з конвертаційними центрами чи «податковими ямами», отримуючи фіктивний податковий кредит. Бухгалтер чудово бачить невідповідність документів, відсутність реального руху товарів, однакові IP-адреси при реєстрації податкових накладних у різних регіонах, але керівництво вимагає відобразити ці операції. Тут виникає прямий конфлікт між професійною етикою (чесність, об'єктивність, дотримання закону) та страхом втратити роботу, або навіть між етикою й лояльністю до компанії, яка годує сім'ю. [26]

Ще складнішим є конфлікт, коли бухгалтер сам є бенефіціаром схеми. Наприклад, через підконтрольні йому чи його родичам фірми-прокладки формуються штучні ланцюги постачання, які дозволяють завищувати податковий кредит. У такому разі бухгалтер уже не жертва обставин, а активний учасник

шахрайства, і його етичний компас повністю демонтовано. Такі випадки особливо небезпечні, бо саме головний бухгалтер має доступ до всієї інформації й може приховати сліди краще за будь-кого.

Окремо стоїть проблема так званих «сірих» схем, які формально не порушують закон, але суперечать його духу: дроблення бізнесу для використання спрощеної системи, використання фіктивних експортних операцій із подальшим неотриманням валютної виручки, маніпуляції з коригуванням податкових зобов'язань через розрахунки коригування, які не мають економічного сенсу. Бухгалтер, який бере участь у таких операціях, часто виправдовує себе думкою «усі так роблять» або «це не кримінал, просто оптимізація». Але з етичної точки зору він свідомо вводить державу в оману щодо реального обсягу доданої вартості, що було оподатковано. [28]

Не менш важливим є конфлікт інтересів, коли бухгалтер одночасно веде облік у кількох взаємопов'язаних компаніях, що беруть участь у схемі мінімізації ПДВ. У такому разі він змушений свідомо занижувати доходи в одній компанії й завищувати витрати в іншій, порушуючи принцип нейтральності та об'єктивності. Особливо гостро це проявляється під час підготовки до перевірок: бухгалтер може «підчищати» реєстри, знищувати чи замінювати первинні документи, формувати заднім числом акти звірки або протоколи узгодження цін.

Цікавий етичний аспект виникає й у ситуаціях, коли підприємство має реальне право на бюджетне відшкодування ПДВ, але через корупційні практики в податкових органах відшкодування блокується. У відповідь керівництво може запропонувати бухгалтеру брати участь у хабарях або формувати «компрометуючі» схеми проти певних інспекторів. Тут бухгалтер опиняється перед вибором: залишатися чесним і ризикувати фінансовим крахом компанії чи стати співучасником корупції. [27]

Нарешті, не варто забувати про психологічний тиск і професійне вигорання. Бухгалтер, який роками працює в умовах постійного балансування на межі закону, поступово втрачає чутливість до етичних норм. Те, що колись викликало внутрішній протест, з часом сприймається як норма. Це явище

особливо характерне для великих холдингів, де існує окремий «податковий відділ», який фактично відокремлений від решти бухгалтерії й працює за власними, неписаними правилами.

Таким чином, етичні ризики бухгалтера в механізмі адміністрування ПДВ не зводяться до банального «брати чи не брати хабар». Це щоденна боротьба між професійною честю, страхом, лояльністю, бажанням фінансового благополуччя та розумінням того, що кожна «невелика» маніпуляція з ПДВ — це не лише втрата бюджетних коштів, а й руйнування довіри до всієї системи оподаткування. І поки що в українській практиці ми бачимо дуже мало прикладів, коли б бухгалтери добровільно відмовлялися від участі в сумнівних схемах, посилаючись саме на етичні принципи, а не на страх покарання.

Отже, етичні ризики та конфлікти інтересів бухгалтера в механізмі адміністрування ПДВ мають системний, а не епізодичний характер. Бухгалтер перестає бути просто технічним виконавцем і перетворюється на ключову фігуру, яка щодня приймає рішення з високим моральним навантаженням. Постійний тиск з боку власників, страх втратити роботу, можливість особистої вигоди та культура «усі так роблять» створюють середовище, у якому професійна чесність стає винятком, а не нормою. Найнебезпечніше, що тривале перебування в такому середовищі призводить до поступової етичної десенсибілізації: те, що спочатку викликає внутрішній протест, згодом сприймається як рутинна частина професії. У підсумку бухгалтер, який мав би бути одним із головних гарантів прозорості податкової системи, найчастіше стає її найслабшою ланкою. Без зміни корпоративної культури, посилення професійних етичних стандартів та реального захисту тих фахівців, які відмовляються брати участь у сумнівних операціях, етична деградація в цій сфері залишатиметься неминучою.

4.2. Огляд найбільш поширених схем мінімізації ПДВ та їх етична оцінка

Практика адміністрування податку на додану вартість в Україні вже багато років демонструє одну парадоксальну рису: чим досконалішою стає технічна інфраструктура системи, тим винахідливішими стають способи її обходу. Це свідчить про те, що проблема ухилення від ПДВ має не стільки технологічний чи

правовий, скільки глибоко етичний характер. Будь-яка схема мінімізації, незалежно від того, чи вдається її кваліфікувати як кримінальне правопорушення сьогодні, ґрунтується на одному спільному принципі — свідомому створенні розбіжності між документальною картиною та реальним економічним змістом операцій. Саме ця розбіжність і є точкою відліку для етичної оцінки.

Найпоширеніші схеми мінімізації ПДВ в Україні можна умовно поділити на три великі групи за глибиною порушення закону та етичною тяжкістю: «чорні» (відверто кримінальні), «сірі» (формально не заборонені або заборонені частково, але суперечать духу закону) та «світло-сірі» (агресивна оптимізація, що використовує прогалини чи неоднозначності законодавства). Нижче я розкрию їх детальніше, зосередившись на механізмі роботи та етичній природі, без конкретних назв компаній чи осіб. [42]

Найпоширеніші схеми мінімізації ПДВ в Україні можна розглядати як багатoshарову проблему, яка включає різні рівні порушень закону та етичних стандартів і проявляється в різних формах економічної поведінки платників. «Чорні» схеми є найрадикальнішими та прямо порушують кримінальне законодавство, оскільки передбачають фіктивний документообіг, використання підставних осіб і створення штучних ланцюгів податкових кредитів. Реальні товари або послуги в цих випадках часто взагалі не проходять через облік або рухаються поза легальним ринком, а податковий кредит отримується без фактичної сплати ПДВ до бюджету. Прикладами є «скрутки» через розрахунки коригування заднім числом, коли податкові зобов'язання зменшуються документально без реального повернення товару або надання знижок, і фіктивний експорт, коли товар формально виводиться за кордон із нульовою ставкою ПДВ, а гроші повертаються через офшорні компанії. Ці практики не лише порушують закон, але й створюють явну несправедливість щодо чесних платників податків. [42]

«Сірі» схеми передбачають більш приховані зловживання, які формально можуть не містити кримінальної складової, проте суперечать принципу добросовісності та економічній суті операцій. Сюди входить масове дроблення

бізнесу на численні ФОПи або юридичні особи на спрощеній системі, що дозволяє уникнути обмежень і зменшити сплату ПДВ у масштабах мільярдів гривень, використання посередників-нерезидентів із подальшим трансфертним ціноутворенням, коли товари купуються в Україні з ПДВ і продаються нерезиденту за заниженою ціною, а потім повертаються як імпорт із завищеною вартістю, і маніпуляції з кодами УКТ ЗЕД або «пересортування» товарів, коли фактична продукція не відповідає документам. Етична проблема таких схем полягає у свідомому обходженні мети законодавства, навіть якщо формально закон не порушується. [42]

«Світло-сірі» схеми – це приклади агресивної оптимізації, які формально залишаються в межах закону, але часто використовують прогалини або неоднозначності податкових норм. До них належить застосування пільгових платників як «внутрішніх постачальників», коли сільськогосподарські підприємства, благодійні організації або підприємства для осіб з інвалідністю постачають товари великим компаніям без ПДВ; тріангуляційні операції через офшорні зони, де товар реально рухається, але формуються податкові кредити на різниці цін і валютних курсів; а також довгострокові контракти з відстроченням моменту виникнення податкових зобов'язань, коли оплата або постачання розтягується на роки. Хоч ці практики формально законні, вони часто сприймаються як експлуатація прогалин у законодавстві і мають сумнівну етичну основу, оскільки результатом є мінімізація податкового внеску, що завдає шкоди бюджету і справедливому ринку. [42]

Загальна етична оцінка таких схем залежить від того, наскільки документальна картина відповідає реальному економічному змісту операцій. Чим «чорніша» схема, тим більш очевидне шахрайство і пряме порушення закону, але водночас її учасники часто виправдовують себе необхідністю виживання або поширеною практикою. У сірих і світло-сірих схемах виправдання звучить «благородніше» — «ми не порушуємо закон», «просто плануємо податкові потоки», — проте сутність залишається такою ж: суспільство недоотримує податкові надходження, а чесні платники несуть непропорційне

навантаження. Таким чином, незалежно від юридичної кваліфікації, ключовим критерієм залишається реальна економічна ефективність і відповідність документів фактичним операціям, а будь-яке відхилення від цієї відповідності є формою обману, що підриває довіру до системи оподаткування та загалом до державних інститутів. [42]

Отже, найпоширеніші схеми мінімізації ПДВ, незалежно від їхньої формальної «легальності», мають одну спільну етичну рису: свідоме спотворення реальної економічної картини з єдиною метою – зменшити внесок у суспільні потреби за рахунок інших платників та бюджету. «Чорні» схеми є відвертим шахрайством, «сірі» – зловживанням правом і порушенням принципу добросовісності, «світло-сірі» – цинічним використанням прогалин законодавства. Усі вони руйнують фундаментальну ідею ПДВ як нейтрального податку на споживання і створюють глибоку несправедливість: чесні платники змушені конкурувати з тими, хто платить удвічі-тричі менше або взагалі нічого. Поки суспільна та професійна мораль оцінює такі дії як «розумну оптимізацію», а не як форму економічного паразитизму, жодні технічні вдосконалення системи адміністрування ПДВ (електронні реєстри, ризикові індикатори, автоматична блокування) не здатні вирішити проблему кардинально. Справжня зміна можлива лише тоді, коли участь у таких схемах почне сприйматися не як ознака бізнес-сноровки, а як етичний і репутаційний провал.

4.3. Нормативно-правове регулювання професійної етики бухгалтера в Україні та міжнародний досвід (Кодекс етики IFAC, ФПБАУ)

Професійна етика бухгалтера давно перестала бути внутрішньою справою окремої людини чи навіть окремої компанії. У момент, коли бухгалтер ставить підпис під податковою декларацією чи фінансовою звітністю, він фактично бере на себе частку публічної відповідальності: від цих цифр залежать надходження до бюджету, стабільність пенсійної системи, фінансування медицини й оборони. Саме тому в розвинених юрисдикціях етичні норми для бухгалтерів інтегровані в систему ліцензування та саморегулювання так щільно, що порушення етики автоматично означає неможливість продовжувати професійну діяльність. В

Україні ж ми маємо парадоксальну ситуацію: текст етичних норм один із найсучасніших у регіоні, а механізм їх примусового дотримання — один із найслабших.

На національному рівні єдиним документом, що претендує на роль загальнообов'язкового етичного стандарту, залишається Кодекс етики професійних бухгалтерів України, затверджений Федерацією професійних бухгалтерів та аудиторів України у 2019 році з подальшими редакційними змінами. Цей документ не є оригінальною розробкою — це адаптований переклад Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів (International Code of Ethics for Professional Accountants), який розробляє та регулярно оновлює Рада з міжнародних стандартів етики (IESBA) при Міжнародній федерації бухгалтерів (IFAC). Структура й зміст практично ідентичні: п'ять фундаментальних принципів (чесність, об'єктивність, професійна компетентність і належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка), концептуальна основа оцінки загроз дотриманню принципів та вимога застосовувати захисні заходи, коли загрози стають суттєвими. [37]

Найбільшу цінність для практики адміністрування ПДВ має принцип професійної поведінки, який забороняє будь-які дії, що можуть дискредитувати професію, навіть якщо вони формально не суперечать закону. У поєднанні з концептуальною основою це створює обов'язок бухгалтера відмовитися від участі в операціях, які свідомо вводять податкові органи в оману щодо реального економічного змісту господарських відносин. На папері норма ідеальна. Проте її ефективність визначається не красою формулювань, а наявністю реальних санкцій. [36]

Членство у ФПБАУ та інших професійних об'єднаннях добровільне, а дисциплінарна відповідальність поширюється лише на членів. Оскільки більшість головних бухгалтерів підприємств середнього та великого бізнесу не є членами жодної організації, кодекс для них залишається рекомендаційним текстом, який можна спокійно ігнорувати. Законодавство не заповнює цю прогалину: стаття 8¹ Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в

Україні» вимагає від бухгалтера діяти добросовісно та в інтересах підприємства, але не згадує інтереси держави чи суспільства. Єдина теоретична зачіпка — норма Господарського кодексу про недопустимість зловживання правом, однак судова практика її застосування до етичних аспектів податкового планування практично відсутня. [28]

Міжнародний досвід демонструє принципово інший підхід, де етика є не додатком до кваліфікації, а її невід’ємною частиною. У більшості країн ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) та ЄС право підписувати фінансову чи податкову звітність пов’язане з обов’язковим членством у професійній організації або державним ліцензуванням, а порушення етичних норм прирівнюється до втрати права займатися професією. Професійні органи отримують від держави делеговані повноваження щодо кваліфікаційного та дисциплінарного контролю, а їхні рішення мають силу, порівнянну з судовими.

У країнах з постсоціалістичним минулим, які вже пройшли цей шлях, процес займав 10–15 років і завжди включав три ключові елементи:

перше — обов’язковість професійної кваліфікації для певних посад (головний бухгалтер, фінансовий директор підприємств певного розміру);

друге — створення єдиного або кількох взаємопов’язаних реєстрів, куди вносяться лише ті, хто склав іспит і підтвердив дотримання етичних стандартів;

третє — передача професійним організаціям права накладати санкції аж до довічного позбавлення права займатися діяльністю. [26]

У результаті в таких юрисдикціях бухгалтер, який свідомо бере участь у схемах, що спотворюють податкову базу, ризикує не штрафом чи навіть кримінальною справою (це може статися пізніше), а негайною втратою професії. Саме цей механізм створює той самий «захисний бар’єр», про який говорить концептуальна основа Кодексу IFAC: коли загроза етичним принципам стає надто високою (наприклад, тиск власника на формування фіктивного кредиту з ПДВ), бухгалтер має реальний інструмент захисту — можливість відмовитися без ризику втратити кар’єру назавжди, бо ризик лягає на того, хто тисне. [26]

Україна ж залишається в ситуації, коли етичний вибір бухгалтера залежить виключно від його особистої совісті та готовності пожертвувати роботою, доходом, а часто й безпекою сім'ї. Поки доступ до професії головного бухгалтера не буде поставлений у залежність від обов'язкового дотримання етичних стандартів з реальною дисциплінарною відповідальністю, жодні, навіть найпрогресивніші редакції Кодексу IFAC не змінять реальної поведінки на підприємствах. Гармонізація з міжнародними стандартами в цій сфері потребує не чергового перекладу чи косметичних змін тексту, а глибокої інституційної реформи — запровадження обов'язкового професійного членства або ліцензування з делегуванням дисциплінарних функцій незалежним органам. Тільки тоді етика бухгалтера перестане бути приватною чеснотою окремої людини і стане справжньою системною гарантією прозорості та доброчесності всієї системи оподаткування. [26]

Отже, нормативно-правове регулювання професійної етики бухгалтера в Україні на сьогодні є яскравим прикладом розриву між прогресивним змістом і повною відсутністю дієвих механізмів забезпечення. Ми маємо один із найбільш сучасних національних кодексів етики, який практично дослівно відтворює міжнародні стандарти IFAC і містить усі необхідні інструменти для протидії зловживанням у сфері ПДВ. Проте цей кодекс залишається добровільною декларацією для меншості, тоді як для більшості практикуючих бухгалтерів він просто не існує в правовому полі. Відсутність обов'язкового професійного членства чи ліцензування, слабкість дисциплінарних санкцій і законодавче закріплення пріоритету «інтересів підприємства» над суспільними створюють ситуацію, у якій етичні принципи не стримують, а лише ілюзорно маскують системні порушення. [26]

Міжнародний досвід переконливо доводить: етика в бухгалтерській професії стає реальною силою лише тоді, коли її порушення автоматично означає кінець професійної кар'єри. Там, де право підписувати податкову чи фінансову звітність нерозривно пов'язане з обов'язковим дотриманням кодексу під загрозою анулювання ліцензії чи виключення з реєстру, кількість «сірих» і

«чорних» схем різко скорочується навіть без посилення кримінального переслідування. Поки Україна не перейде від добровільно-декларативної моделі до моделі обов'язкового професійного саморегулювання з реальними санкціями, жодні технічні вдосконалення системи адміністрування ПДВ не зможуть компенсувати етичний вакуум на рівні первинного обліку. [26]

Таким чином, справжня гармонізація з міжнародними стандартами можлива лише через інституційну реформу: запровадження обов'язкової кваліфікації та/або членства для головних бухгалтерів підприємств певного розміру з делегуванням дисциплінарних повноважень незалежним професійним органам. Без цього кроку етика бухгалтера так і залишатиметься особистою чеснотою небагатьох, а не системною перешкодою для податкових зловживань.

4.4. Пропозиції щодо вдосконалення внутрішньої корпоративної політики підприємств з питань етики операцій з ПДВ

Досвід показує, що жодна, навіть найжорсткіша зовнішня система контролююча система не здатна повністю перекрити можливості для маніпуляцій з ПДВ, якщо всередині компанії відсутня внутрішня «імунна відповідь» на етичні порушення. Податкова, СБУ, аудитори приходять потім, а рішення про те, реєструвати сумнівну податкову накладну чи ні приймає бухгалтер сьогодні, о дев'ятій вечора, коли власник телефонує і каже «треба терміново». Саме тому справжня зміна можлива тільки тоді, коли етика операцій з ПДВ перестає бути зовнішньою вимогою і стає частиною ДНК компанії.

Перший і найважливіший крок для формування податкової культури на підприємстві – це розробка та впровадження чіткої письмової політики податкової доброчесності. Такий документ не слугує формальністю, а функціонує як реальний інструмент управління, що затверджується керівництвом та, за наявності, наглядовою радою, публікується на внутрішньому порталі і доводиться до відома всіх співробітників фінансово-господарського блоку. У політиці слід прямо зазначити, що компанія відмовляється від будь-яких операцій, економічний зміст яких не відповідає документальній складовій, навіть якщо формально вони не заборонені законом. Особлива увага приділяється

забороні використання транзитних або фіктивних контрагентів, штучного дроблення бізнесу з метою уникнення статусу платника ПДВ, а також маніпуляцій з розрахунками коригування без фактичного економічного змісту. Такі дії вважаються серйозним порушенням корпоративної етики і тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність, включно зі звільненням. [1]

Другий напрям — побудова системи внутрішнього контролю, яка не просто виявляє порушення, а запобігає їм. Це означає створення окремої функції комплаєнс-офіцера з питань оподаткування (Tax Compliance Officer), який підпорядковується безпосередньо раді директорів або комітету з аудиту, а не фінансовому директору чи головному бухгалтеру. Така людина має право ветоувати будь-яку операцію з ПДВ, якщо бачить ознаки ризику, і при цьому бути захищеною від тиску — її не можна звільнити без рішення наглядової ради. Крім того, варто запровадити обов’язкову процедуру попередньої оцінки контрагентів за відкритими реєстрами та критеріями реальності господарських операцій, з фіксацією результатів у спеціальній картці контрагента. Якщо бухгалтер чи менеджер з продажу намагається «протягнути» постачальника з ознаками фіктивності — система автоматично блокує операцію до рішення комплаєнс-офіцера. [1]

Третій елемент — зміна системи мотивації. Поки КРІ фінансового директора та головного бухгалтера включають від «економії на податках» чи «збільшення бюджетного відшкодування ПДВ», етика завжди програватиме. Тому в сучасних компаніях, які серйозно ставляться до репутації, частина бонусу керівників фінансового блоку прив’язується до показників податкової добросовісності: відсутність донарахувань за результатами перевірок, нуль блокувань податкових накладних, відсутність претензій від контрагентів щодо реальності операцій. Водночас вводиться негативна мотивація: якщо через свідоме порушення політики податкової добросовісності компанія отримує штраф чи блокується відшкодування — винні втрачають не лише річний бонус, а й частину базової зарплати за принципом відмова від коштів. [1]

Четвертий напрям — навчання і культура. Раз на рік усі співробітники, які мають відношення до ПДВ (бухгалтери, менеджери з продажу та закупівель, логісти), проходять обов'язкове тренування з етики податкових операцій. Не формальне «постав галочку», а справжнє, з кейсами, обговоренням реальних ситуацій і підписанням декларації про розуміння політики. Важливо, щоб топ-менеджмент сам демонстрував приклад: якщо власник чи генеральний директор публічно заявляє «ми не працюємо з податковими ямами, навіть якщо це коштує нам кількох відсотків маржі» — це працює краще за будь-які накази. [1]

П'ятий, і найскладніший, але найефективніший інструмент — створення каналу анонімного повідомлення про порушення, який веде не до служби безпеки чи HR, а до незалежного комітету з етики при раді директорів. Людина, яка повідомила про спробу «провернути» сумнівну схему з ПДВ, має бути захищена законом і компанією: заборона на будь-які репресії, грошова винагорода, якщо факт підтвердився. Досвід показує, що саме внутрішні сигнали найчастіше зупиняють схеми на ранній стадії, коли ще не завдано шкоди. [1]

Нарешті, варто подумати про зовнішню верифікацію. Компанія може добровільно проходить щорічний незалежний огляд своєї політики податкової доброчесності сертифікованим аудитором чи консультантом і публікує короткий звіт (Tax Transparency Report). Це не лише підвищує довіру інвесторів і банків, а й створює додатковий стимул не відступати від заявлених принципів.

У підсумку, ефективна корпоративна політика з етики ПДВ — це не про те, щоб стати святими й платити податки «за всіма». Це про те, щоб чесно визнати: довгострокова репутація і стабільність бізнесу коштують дорожче, ніж короткострокова економія на податках. Коли компанія сама себе обмежує в можливостях «оптимізувати» ПДВ сумнівними шляхами, вона не лише знижує ризики штрафів і кримінальних справ, а й отримує конкурентну перевагу: з нею хочуть працювати великі іноземні партнери, банки дають дешевші кредити, а талановиті бухгалтери йдуть саме до такої компанії, бо знають — тут не доведеться обирати між совістю та роботою.

Отже, вдосконалення внутрішньої корпоративної політики з питань етики операцій з ПДВ є не просто бажаним доповненням до зовнішнього податкового контролю, а одним із найефективніших і найменш витратних шляхів зниження системних ризиків ухилення від сплати податку. Досвід свідчить, що саме підприємства, які свідомо будують культуру податкової доброчесності — через чітку письмову політику, незалежний комплаєнс, перебудову мотивації, регулярне навчання та захищені канали повідомлень про порушення — отримують найстійкіший захист від блокування податкових накладних, донарахувань і репутаційних втрат.

Така внутрішня політика перетворює етичні принципи з абстрактних декларацій на конкретні бізнес-процеси, які щодня працюють на запобігання зловживанням, а не на їх приховування. Бухгалтер перестає бути самотнім у своєму виборі між тиском власника та страхом кримінальної відповідальності: він отримує чіткі правила, інституційний захист і розуміння, що відмова від сумнівної операції не коштуватиме йому роботи, а навпаки — буде заохочена.

Найважливіше, що підприємства, які першими впроваджують подібні політики, створюють ефект доміно: їхня стабільність і прозорість приваблюють якісних контрагентів, полегшують доступ до кредитування та інвестицій, а з часом роблять участь у «сірих» схемах економічно не вигідною для всього ринку. Таким чином, внутрішня етика ПДВ стає не лише інструментом індивідуального виживання окремої компанії, а й потужним фактором системної зміни всієї податкової культури країни. Без цього внутрішнього бар'єру жодні зовнішні реформи — ні електронне адміністрування, ні посилення кримінальної відповідальності — не здатні остаточно подолати явище масового ухилення від ПДВ.

Висновок до розділу 4

Проведене дослідження етичних аспектів діяльності бухгалтера в механізмі адміністрування ПДВ дозволяє дійти до низки принципових результатів, які мають не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення.

По-перше, встановлено, що бухгалтер у системі ПДВ є ключовим суб'єктом, який формує первинну податкову реальність підприємства, і саме на нього лягає основне етичне навантаження. Постійний тиск власників, страх втратити роботу, культура «усі так роблять» та відсутність реального захисту чесних фахівців призводять до системної етичної десенсибілізації професії. В результаті бухгалтер, який за своєю природою мав би бути гарантом прозорості, найчастіше стає найслабшою ланкою всієї системи оподаткування.

По-друге, аналіз найпоширеніших схем мінімізації ПДВ показав, що незалежно від ступеня їхньої формальної легальності («чорні», «сірі» чи «світло-сірі») усі вони мають єдину етичну природу — свідоме спотворення реального економічного змісту операцій з метою зменшення внеску до суспільних потреб за рахунок інших платників та бюджету. Жодні технічні вдосконалення системи адміністрування (електронні реєстри, ризикові індикатори, автоматичне блокування) не здатні кардинально вирішити проблему, доки участь у таких схемах сприймається бізнесом не як етичний і репутаційний провал, а як ознака «розумної оптимізації».

По-третє, нормативно-правове регулювання професійної етики в Україні, попри наявність сучасного Кодексу, практично повністю позбавлене механізмів примусового виконання. Добровільність членства у професійних організаціях, відсутність обов'язкового ліцензування та законодавче закріплення пріоритету інтересів підприємства над суспільними роблять етичні норми декларативними для більшості практикуючих бухгалтерів. Міжнародний досвід переконливо доводить, що тільки обов'язкове професійне саморегулювання з реальною загрозою втрати права займатися професією здатне створити ефективний бар'єр проти зловживань.

По-четверте, найбільш реалістичним і водночас найефективнішим шляхом подолання етичного вакууму є перехід відповідальності за доброчесність з рівня зовнішнього примусу на рівень внутрішньої корпоративної культури. Підприємства, які впроваджують чітку політику податкової доброчесності, незалежний комплаєнс, перебудовану мотивацію, захищені канали повідомлень

про порушення та регулярне навчання, отримують не лише зниження ризиків донарахувань і блокувань, а й суттєву конкурентну перевагу — кращі умови кредитування, довіру іноземних партнерів, привабливість для талановитих фахівців і, головне, довгострокову стабільність бізнесу.

Отже, дослідження дозволяє стверджувати: масове ухилення від сплати ПДВ в Україні є не стільки наслідком недосконалого законодавства чи слабкості контролюючих органів, скільки результатом глибокої етичної кризи на рівні первинного обліку та корпоративного управління. Подолання цієї кризи можливе лише за умови одночасної інституційної реформи (обов'язкове професійне саморегулювання бухгалтерів) та масового впровадження внутрішніх політик податкової доброчесності на підприємствах. Тільки тоді етика перестане бути приватною справою окремого бухгалтера і стане реальним системним механізмом забезпечення справедливого та ефективного функціонування всієї системи ПДВ.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Комплексне дослідження обліку та звітності розрахунків за ПДВ в Україні на матеріалах ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» підтвердило, що цей податок залишається ключовим джерелом бюджетних надходжень (понад 30 % у 2021–2025 рр.), але водночас є осередком найбільших зловживань, особливо у сфері обігу пального. Економічна сутність ПДВ полягає у його непрямому характері та нейтральності для добросовісного бізнесу, однак каскадний ефект і масові схеми фіктивного кредиту щороку коштують державі десятки мільярдів гривень.

Нормативна база, попри постійні зміни та впровадження СЕА ПДВ і ЄРПН, досі містить суттєві прогалини: часті технічні збої реєстрів, надмірне блокування накладних, не синхронізація з акцизними даними та складність уточнюючих розрахунків. Зарубіжний досвід (Директива 2006/112/ЄС, Польща, країни Балтії) переконливо доводить, що механізми зворотного нарахування податку за ризиковими операціями, обов'язкове електронне виставлення рахунків у реальному часі та спрощене відшкодування здатні скоротити шахрайство на 30–50 % і прискорити повернення коштів добросовісним платникам до 10–20 днів.

Аналіз діяльності ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» за 2021–2025 роки показав вражаючу еволюцію підприємства: від класичного транзитно-конвертаційного суб'єкта у 2021-му (чистий дохід 7,3 млн грн, негативний власний капітал, декларація за серпень з диспропорцією 1:10,8 та штучним від'ємним значенням 184 637 грн) до стабільного регіонального оператора у 2025-му (дохід 84,7 млн грн, рентабельність 12,2 %, оборотність активів 8,5 рази, 157 виграних тендерів Prozorro). Сьогодні облік ПДВ на підприємстві ведеться належно: щоденні зведені накладні типу 11, інтеграція з ЄЕАРП, оперативне виправлення помилок розрахунками коригування. Проте навіть добросовісний платник продовжує зазнавати касових розривів через блокування накладних, штрафи за збої реєстрів та пеню 120 % ставки НБУ.

Основні проблеми залишаються системними: розбіжності між ПДВ та акцизом у торгівлі паливом, недостатня автоматизація для малого і середнього

бізнесу, етичний тиск на бухгалтерів. Для їх подолання пропонується на мікрорівні (ТОВ «ЕКО ОІЛ ВОЛИНЬ» та аналогічні підприємства) впровадити програмне забезпечення з функцією щоденного сканування ЄРПН, сформувати буфер оборотних коштів 10–15 % місячного обороту та проводити регулярні тренінги – це знизить штрафи й пеню на 20–30 %. На макрорівні до 2030 року необхідно створити єдину національну платформу адміністрування податків, запровадити поетапне обов’язкове електронне виставлення рахунків, механізм зворотного нарахування за операціями з паливом і зерном, автоматичне відшкодування добросовісним платникам протягом 15 днів та обов’язкове професійне саморегулювання головних бухгалтерів.

Лише поєднання технологічної модернізації, гармонізації з європейськими стандартами та відновлення етичної культури професії дозволить перетворити ПДВ із джерела конфліктів і тіньового обігу на реальний інструмент післявоєнного економічного відновлення України, скоротити розрив ПДВ до європейського рівня 5–7 % та додатково залучити 40–60 млрд грн до бюджету щороку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

одатковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами станом на 05.10.2025) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення:

акон України від 16.07.2025 № 4536-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» та з метою удосконалення окремих положень податкового законодавства щодо оподаткування ПДВ» // Відомості Верховної Ради України. – 2025. – № 36. – Ст. 456.

акон України від 21.08.2025 № 4577-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу» // Відомості Верховної Ради України. – 2025. – № 41. – Ст. 512.

акон України від 18.06.2025 № 4505-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо розширення доступу пацієнтів до лікарських засобів» // Відомості Верховної Ради України. – 2025. – № 28. – Ст.

акон України від 04.12.2024 № 4113-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2024. – № 50. – Ст. 678.

акон України від 19.11.2024 № 4059-IX «Про Державний бюджет України на 2025 рік» // Відомості Верховної Ради України. – 2024. – № 48. – Ст. 623.

акон України від 10.10.2024 № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» // Відомості Верховної Ради України. – 2024. – № 43. – Ст. 567.

акон України від 18.06.2024 № 3813-IX «Про внесення змін до Податкового

кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем дотримання податкового законодавства» // Відомості Верховної Ради України. – 2024. – № 27. – Ст. 345.

акон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами станом на 2025 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.

акон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII (зі змінами станом на 2025 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 45. – Ст. 400.

останова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 546 «Про затвердження Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість» (зі змінами станом на 2025 р.) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 85. – Ст. 2345.

останова Кабінету Міністрів України від 21.01.2025 № 55 «Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування ПДВ» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 10. – Ст. 456.

останова Кабінету Міністрів України від 15.03.2025 № 112 «Про затвердження форм податкових декларацій з ПДВ для 2025 року» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 23. – Ст. 789.

останова Кабінету Міністрів України від 01.09.2025 № 456 «Про затвердження критеріїв ризиковості для блокування ПН в СЕА ПДВ» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 71. – Ст. 1567.

останова Кабінету Міністрів України від 10.06.2025 № 278 «Про внесення змін до Порядку реєстрації платників ПДВ у системі електронного адміністрування» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 48. – Ст. 1234

каз Міністерства фінансів України від 28.01.2025 № 15 «Про затвердження форм та Порядку заповнення податкової звітності з податку на додану вартість» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 9. – Ст. 345.

каз Міністерства фінансів України від 31.01.2025 № 57 «Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 19.06.2015 № 578» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 10. – Ст. 456.

каз Міністерства фінансів України від 24.01.2025 № 39 «Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 13.01.2015 № 4» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 8. – Ст. 234.

каз Міністерства фінансів України від 27.05.2025 № 280 «Про внесення змін до довідника місцевих бюджетів щодо розподілу ПДВ» // Офіційний вісник України. – 2025. – № 44. – Ст. 1123.

иректива Ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість (зі змінами станом на 2024 р.) // Official Journal of the European Union. – L 347. – 11.12.2006. – Р. 1–118.

иректива (ЄС) 2025/516 від 11.03.2025 про внесення змін до Директиви 2006/112/ЄС щодо ПДВ у цифрову еру (ViDA) // Official Journal of the European Union. – L 78. – 15.03.2025. – Р. 1–45.

иректива (ЄС) 2022/542 від 05.04.2022 про внесення змін до Директиви 2006/112/ЄС щодо скорочення VAT gap та цифровізації // Official Journal of the European Union. – L 102. – 28.04.2022. – Р. 45–67.

олохова І. С. Податкова система України : навч. посіб. Харків : Діса плюс, 2020. – 402 с.

етьман О. О., Кравченко В. С. Цифровізація податкового адміністрування: теорія та практика : монографія. Київ : НАУ, 2024. – 356 с.

еменко Т. М. Податковий і фінансовий облік ПДВ згідно Податкового кодексу України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2020. – 210 с.

ваненко А. В. Етичні аспекти адміністрування податків у контексті євроінтеграції України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2024. – 198 с.

риворучко О. М. ПДВ в умовах воєнного стану: нові виклики // Податки та бухгалтерський облік. – 2024. – № 42. – С. 15–23.

нищенко С. В. Етичні аспекти податкового планування в умовах воєнного стану // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2024. – № 1 (241). – С. 45–52.

убовик О. Ю. Цифрова трансформація податкового адміністрування в Україні // Ефективна економіка. – 2023. – № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2023.11.28

ерасименко О. О. Проблеми відшкодування ПДВ експортерам у 2022–2025 рр. // Фінанси України. – 2025. – № 3. – С. 67–78

ондаренко Н. О. Податкові ризики при операціях з нерезидентами в умовах СЕА ПДВ // Податки та бухгалтерський облік. – 2024. – № 35. – С. 18–27.

учерявенко М. П. Податкове право України: актуальні проблеми реформування ПДВ // Право України. – 2024. – № 7. – С. 89–102.

околова А. М. Електронні сервіси ДПС у 2024–2025 рр.: оптимізація адміністрування ПДВ // Бухгалтерія. – 2025. – № 5. – С. 22–29.

ономаренко В. С. Гармонізація ПДВ України з Директивою 2006/112/ЄС: етичні імперативи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка. – 2024. – Вип. 2 (64). – С. 112–120.

AT Gap in the EU – 2024 Report. Luxembourg : Publications Office of the European

kraine: Technical Assistance Report – VAT Policy and Administration. Washington :

pecial Report No 07/2023: Fighting VAT fraud – An ambitious Strategy, but incoherent

віт про виконання Державного бюджету України за 2020–2024 роки.

Міністерство фінансів України. Режим доступу:

https://mof.gov.ua/uk/budget_execution (дата звернення: 02.12.2025). (Розділ 1.1)

адходження податку на додану вартість за 2020–2024 роки. Державна податкова

служба України. Режим доступу: <https://tax.gov.ua/datasets> (дата звернення:

налітичний звіт «Тіньова економіка в Україні 2020–2024». CASE Україна. Київ, 2025. 88 с.